

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КУЦЕВОЛ ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 378. 147: 82 (477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЛІТЕРАТУРИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор

Пасічник Євген Андрійович

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

ВОЛОШИНА Ніла Йосипівна,

член-кореспондент АПН України,

Інститут педагогіки АПН України,

заступник директора з наукової роботи;

доктор педагогічних наук, професор

ТОКМАНЬ Ганна Леонідівна,

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, директор Інституту мови і літератури;

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

СЕМЕНОГ Олена Миколаївна,

Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, старший науковий співробітник.

Провідна установа: Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, кафедра української літератури, Міністерство освіти і науки України, м. Луганськ.

Захист дисертації відбудеться 4 квітня 2007 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 053.07 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “1” березня 2007 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В.Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Динамізм сучасної цивілізації, швидкі зміни в усіх галузях людської діяльності зумовили зростання соціальної ролі творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, здатної до продуктивної праці, створення й засвоєння інновацій. Саме така особистість є найбільшою цінністю для суспільства будь-якої сучасної країни, а особливо для незалежної України, яка стала на магістральний шлях розбудови розвиненої правової і демократичної держави.

“Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті” спрямовує на підготовку вчительських кадрів, здатних безперервно вдосконалювати свої професійні якості, розширювати засвоєний соціальний досвід і створювати новий. Зміщення акцентів освітньої парадигми в бік гуманізації та саморозвитку особистості визначає основну мету навчального процесу ВНЗ – пробудити в людині творця, розвинути закладений творчий потенціал і сформуванню потребу в подальшому самопізнанні, саморозвитку й самовдосконаленні. Креативність – необхідний складник професійного становлення та одна з умов самореалізації педагога будь-якого профілю. Особливо значущою вона є для вчителя літератури, що зумовлено специфікою та функціями навчального предмета, який відіграє важливу роль у формуванні особистості, розвитку її творчих здібностей.

Водночас в освітньому просторі спостерігаються суперечності:

- 1) між гострою потребою суспільства у творчих спеціалістах та відсутністю в системі професійної підготовки теоретичного й методично-практичного забезпечення розвитку їхньої креативності;
- 2) між особистісним підходом, необхідним для формування креативності, і недостатнім урахуванням неповторності кожного індивіда;
- 3) креативогенним характером процесу вивчення літератури як особливої шкільної дисципліни, пов'язаної з художньою творчістю, і панівним нормативно-регламентованим аспектом традиційної методичної підготовки студентів-філологів;
- 4) необхідністю систематичної участі студентів у навчально-творчій діяльності й епізодичністю такої роботи в традиційно організованій системі професійно-методичної підготовки.

Стандартизація методичної підготовки вчителя літератури у ВНЗ, відсутність гнучких навчальних планів, альтернативних програм, підручників та посібників, недостатнє використання сучасних інноваційних технологій не спрямовує студентів на майбутню професійну творчість, не моделює структуру методичної творчості. Тому однією з нагальних проблем вищої школи стає вироблення концепції підготовки вчителів літератури до творчої методичної діяльності.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки склались об'єктивні передумови для розв'язання означених суперечностей, теоретичного вивчення проблеми розвитку креативності й практичного вдосконалення системи методичної підготовки вчителів літератури. Теоретичні положення про сутність і структуру креативності в контексті загальної проблеми творчості розроблено в працях багатьох учених. Філософські аспекти творчості вивчали І.Кант, К.-Г.Юнг, М.Бердяєв, В.Соловйов, М.Хайдеггер, Г.Батищев, М.Каган, Б.Кедров, В.Шинкарук, А.Шумилін та ін. Психологічні аспекти теорії творчості висвітлювали Л.Виготський, Я.Пономарьов, В.Роменець, С.Рубінштейн, А.Брушлинський, О.Леонт'єв, О.Лук, В.Моляко, В.Рибалка та ін.

Явище креативності досліджували Дж.Гілфорд, П.Торранс, М.Воллах, Х.Грубер, Дж.Девідсон, Н.Коган, С.Медник, Д.Фельдман, Д.Харрінгтон; В.Дружинін, Д.Богоявленська, Т.Галкіна, М.Гнатко, Л.Єрмолаєва-Томіна, У.Кала, В.Козленко, В.Моляко, К.Торшина та ін.

Сутність педагогічної творчості розкрито в працях В.Андрєєва, Ф.Гоноболіна, В.Загвязинського, В.Кан-Калика, Н.Кузьміної, М.Никандрова, М.Поташника, І.Раченка, В.Сластьоніна та ін. Деякі аспекти творчості в професійній діяльності вчителя української та зарубіжної літератури розглядалися вченими-методистами Т.Бугайко, Ф.Бугайком, О.Бандурою, Н.Волошиною, Л.Мірошниченко, Є.Пасічником, Б.Степанишиним, Г.Токмань.

На сьогодні розроблено теоретичні основи підготовки творчого фахівця в педагогічному ВНЗ, виявлено закономірності і створено концепцію розвитку навчально-творчої діяльності студентів (І.Лернер, М.Скаткін, Ю.Бабанський, С.Архангельський, В.Коротаєв, В.Краєвський, Ю.Кулюткін, А.Хуторської, Д.Чернілевський, В.Шубинський та ін.). Вивчався процес формування готовності студентів до педагогічної творчості в ході різноманітних видів професійної підготовки (З.Абросимова, М.Байдан, Л.Ведерникова, М.Віленський, О.Голубкова, Г.Горелова, С.Гуревич та ін.). В останні десятиліття з'явилася низка дисертацій з проблем розвитку педагогічної креативності вчителів різних фахів – початкового навчання, математики, іноземних мов, музики, фізкультури тощо (Н.Біла, Н.Бружукова, А.Буреніна, З.Гуцало,

С.Зайцева, Л.Князева, Т.Короткова, З.Левчук, З.Тимофєєва, В.Фрицюк, Г.Шевченко, Л.Шеховцова та ін.).

Незважаючи на те, що в педагогічній науці чимало аспектів формування творчого потенціалу педагогів вивчено досить детально, проблема розвитку креативності майбутнього вчителя літератури в системі його методичної підготовки ще не була об'єктом окремого дослідження. Отже, актуальність проблеми, а також її недостатня теоретична і практична розробленість у методиці викладання літератури та потреба вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри методики викладання української мови і літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Тему затверджено Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 7 від 29 січня 2004 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук АПН України (протокол № 10 від 21 грудня 2004 р.).

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури в контексті їхньої професійно-методичної підготовки у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Предмет дослідження – навчально-методична система розвитку креативності майбутніх учителів української літератури.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування й розробка моделі навчально-методичної системи розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури на основі креативно-інноваційної стратегії та експериментальна перевірка її ефективності в процесі професійно-методичної підготовки у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Концепція дослідження. Провідна ідея концепції ґрунтується на розгляді методичної підготовки майбутніх учителів літератури у ВНЗ як цілісної, відкритої, динамічної системи, котра має адекватну структуру, мету і зміст, і містить нормативний і творчий компоненти. Розвиток здатності студентів-філологів до творчого виконання методичної діяльності розглядається як важливий складник професійної підготовки освітян, він має здійснюватися з парадигмальних позицій креативної педагогіки і

психології та особистісно орієнтованого навчання комплексно, поетапно і в логічній послідовності.

Відповідно до креативно-інноваційної стратегії відбувається зміна вектора методичної підготовки майбутніх учителів літератури з нормативно-регламентованого на творчий компонент, що передбачає перенесення акценту з передавання знань про способи традиційного вирішення методичних завдань на формування в студентів готовності до творчого пошуку.

Гіпотезу дослідження складає твердження про те, що диспропорцію між зрослими потребами суспільства у творчій педагогічній діяльності та реальним рівнем готовності випускників педагогічних університетів до методичної творчості буде подолано за умови створення і впровадження навчально-методичної системи цілеспрямованого розвитку креативності студентів ВНЗ на основі креативно-інноваційної стратегії.

Загальна гіпотеза конкретизувалась у *часткових припущеннях*. Процес розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури в контексті їхньої професійно-методичної підготовки буде ефективним за умов:

- переосмислення з позицій креативної освітньої парадигми мети, змісту, методів і видів навчальної діяльності студентів-філологів у ВНЗ;
- перенесення вектора методичної підготовки майбутніх учителів літератури з нормативно-регламентованого на творчий компонент;
- формування в них чіткого уявлення про креативогенну сутність професійної діяльності вчителя літератури, методичну творчість, педагогічну креативність і креативні якості, професійно необхідні для роботи словесника;
- формування стійкої мотиваційної спрямованості суб'єктів навчання на творчу методичну діяльність у майбутній професії;
- використання інтенсивних форм і методів навчання;
- саморозвитку й самовдосконалення креативних якостей особистості, професійно сутнісних для викладання літератури.

Для досягнення поставленої мети й перевірки вірогідності гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) обґрунтувати теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в їхній професійній підготовці;
- 2) розробити, обґрунтувати й експериментально перевірити модель навчально-методичної системи поетапного розвитку креативності майбутніх

учителів літератури, засновану на креативно-інноваційній стратегії, у змістовому, педагогічному й методичному аспектах;

- 3) розробити комплекс науково-методичного забезпечення процесу формування креативності студентів-філологів з урахуванням нових методологічних засад;
- 4) виявити перспективні напрямки модернізації всіх підсистем методичної підготовки майбутніх учителів літератури (теоретичної, практичної, науково-дослідної, самостійної та позааудиторної) з метою формування в них готовності до творчого виконання професійної діяльності;
- 5) експериментально здійснити таку організацію навчального процесу (теоретичного, практичного й науково-дослідного), за якої склалися б оптимальні умови для реалізації розробленої моделі навчально-методичної системи поетапного розвитку креативності майбутніх учителів української літератури у вищій школі;
- 6) розробити спецсеминар “Основи методичної творчості вчителя української літератури”;
- 7) простежити тенденції й динаміку розвитку креативності студентів-філологів у процесі впровадження розробленої системи методичної підготовки в педагогічному ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Методологічною основою дослідження є філософські ідеї про творчість як найвищу форму активності людини; про природу й механізми творчої діяльності як джерела розвитку творчої особистості; концептуальні положення креалогії і креагогіки про сутність, структуру креативності, її показники й закономірності розвитку тощо. Дослідження проблеми розвитку творчих здібностей майбутніх учителів-словесників здійснювалось з урахуванням сучасних вимог розбудови вищої школи України, “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”, демократизації й гуманізації педагогічного процесу. Опора на положення психологічної, педагогічної і методичної науки, їх розгляд у тісному взаємозв’язку з практикою діяльності вищих навчальних педагогічних закладів і середніх загальноосвітніх закладів різного типу дали змогу реалізувати креативно-діяльнісний та особистісно орієнтований підхід до розвитку творчого потенціалу студентів, формування вмій і навичок професійно-методичної творчості.

Основними методологічними принципами дослідження стали принципи співтворчості, діалогізму, персоналізації знань особистості.

Для вирішення поставлених завдань використовувались відповідні *методи дослідження*:

теоретичні: критичний аналіз проблеми на основі осмислення праць з філософії, соціології, літературознавства, мистецтвознавства, психології, педагогіки і методики викладання літератури; теоретичне узагальнення досвіду роботи вищих навчальних педагогічних закладів України та передового педагогічного досвіду; синтез емпіричного матеріалу, його класифікація, узагальнення, моделювання;

емпіричні: діагностичний; анкетування; бесіди зі студентами, учителями-словесниками, викладачами ВНЗ, методистами ОПОПП; інтерв'ювання; пряме й опосередковане спостереження; вивчення документації, аналіз планів, програм курсу методики викладання української літератури; прогнозування (метод експертних оцінок, експериментальні завдання); моделювання; констатувальний, формувальний і контрольний експерименти. Для отримання кількісно-якісних характеристик використовувався метод статистичної обробки, системний і якісний аналіз експериментальних результатів.

Теоретичну основу дослідження склали здобутки багатьох галузей сучасної науки – філософії, літературознавства, педагогіки, психології, методики, учення про вплив літератури і мистецтва на формування світогляду, всебічний розвиток особистості і її творчий потенціал. У дослідженні використано теоретичні ідеї і погляди на проблему творчості І.Франка, М.Бердяєва, Г.Батищева, Г.Гиргинова, В.Цапка, А.Шумиліна, А.Печчеї та ін., концептуальні положення психологів Дж.Гілфорда, Я.Пономарьова, В.Роменця, Г.Балла, Д.Богоявленської, М.Гнатка, Л.Єрмолаєвої-Томіної, В.Козленка, О.Лука, В.Моляко, В.Рибалки та ін., педагогів Я.Коменського, І.Песталоцці, А.Дістервега, К.Ушинського, Л.Толстого, А.Макаренка, В.Сухомлинського; дидактів Ю.Бабанського, І.Лернера, М.Махмутова, В.Онищука та ін.; літературознавців М.Бахтіна, Г.В'язовського, Я.Парандовського, П.Білоуса, Г.Клочака, М.Наєнка та ін.; методистів Т. і Ф.Бугайко, В.Голубкова, К.Сторчака, Н.Волошиної, Л.Мірошниченко, Є.Пасічника, Б.Степанишина, Г.Токмань, О.Семенов та ін. Вивчено і враховано положення про сутність педагогічної творчості в діяльності вчителів, фактори і шляхи її розвитку (В.Андреев, В.Загвязинський, В.Кан-Калик, Н.Кичук, Н.Кузьміна, З.Левчук, М.Поташник, І.Раченко, С.Сисоєва, В.Сластьонін та ін.), розвиток особистості (Л.Виготський, О.Леонт'єв, А.Петровський, Д.Фельдштейн та ін.). Використовувались ідеї креалогії й креагогії (Н.Вишнякова, К.Кречетников,

А.Морозов, Д.Чернілевський), особистісно орієнтованого навчання (І.Бех, Є.Бондаревська, Г.Льїн, О.Пехота, І.Якиманська та ін.), проблемного навчання (Дж.Брунер, І.Лернер, С.Рубінштейн, М.Скаткін, О.Матюшкін, С.Архангельський та ін.), активного навчання (М.Бернштейн, Н.Борисова, А.Вербицький, П.Підкасистий та ін.)

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась автором дослідження та фахівцями з методики викладання української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Глухівського державного педагогічного університету, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. З метою забезпечення наступності в методичній підготовці вчителів літератури дослідно-експериментальна робота здійснювалась у Вінницькому, Київському, Харківському ОПОПП, а також у школах Києва, Вінниці, Київської, Вінницької, Хмельницької областей. Різними видами фронтального контролю охоплено 1153 студентів, 15 фахівців методики викладання літератури ВНЗ України, 66 учителів загальноосвітніх закладів різного типу та 7 методистів обласних інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників.

Автор особисто брав участь в експериментальній перевірці напрацьованих положень і рекомендацій, здійснюючи науково-дослідницьку, викладацьку, навчально-методичну діяльність з підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського; надаючи консультативну, організаційну й методичну допомогу викладачам вищих і загальноосвітніх навчальних закладів.

Основні етапи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалося поетапно впродовж 11 років, з урахуванням багатоаспектності й складності поставлених завдань.

На першому (пошуково-теоретичному) етапі (1995-1999 рр.) здійснювався всебічний аналіз предмета дослідження, було визначено його методологічні й теоретичні основи, з'ясовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній практиці. Було сформульовано початкові концептуальні припущення дослідження, вироблено основні висхідні теоретичні позиції, уточнено мету дисертаційної роботи, її робочу гіпотезу, визначено методи дослідження.

Другий (дослідно-експериментальний) етап (1999-2001 рр.) містив перевірку й конкретизацію теоретичних положень, з'ясування впливу навчально-виховного процесу ВНЗ на формування креативності студентів. Було апробовано спроектовану комплексну навчально-методичну систему, визначено педагогічні умови ефективного розвитку творчого потенціалу студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ, розроблено систему показників та рівнів досліджуваного явища (констатувальний етап).

На третьому (формульованому) етапі (2001-2006 рр.) перевірялась гіпотеза, здійснювався аналіз проміжних і кінцевих результатів дослідно-експериментальної роботи з формування в студентів креативних якостей; проводилась корекція експериментальних методик, зіставлення одержаних результатів з метою й гіпотезою. Результати дослідження узагальнювались, математично інтерпретувались, упроваджувались у навчальний процес вищих навчальних педагогічних закладів, репрезентувались у монографії, навчально-методичних посібниках, виступах на конференціях і семінарах. Оформлялись висновки дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано й розроблено навчально-методичну систему професійно-методичної підготовки майбутніх учителів української літератури у ВНЗ, побудовану з позицій креативної освітньої парадигми;
- *уточнено й удосконалено* концептуальні положення про креативогенну сутність професійної діяльності вчителя літератури;
- *теоретично обґрунтовано й розроблено* положення “методична творчість”, “креативність учителя літератури”; з'ясовано специфіку методичної творчості словесника й здійснено компонентно-структурний аналіз креативних якостей, професійно сутнісних для його творчої діяльності;
- *визначено* основні напрями розвитку творчого потенціалу студентів-філологів у складових підсистемах професійно-методичної підготовки у ВНЗ;
- *подальшого практичного розвитку набуло* положення про взаємозв'язок між використанням інтенсивних форм і методів навчальної діяльності та розвитком професійно-креативних якостей студентів.

Теоретичне значення дослідження полягає в

- розробці кардинальних питань психолого-педагогічного обґрунтування формування в студентів-філологів вмінь і навичок творчої методичної діяльності;
- уведенні в теорію і практику методики викладання української літератури понять “креативогенна сутність професійної діяльності вчителя-словесника”, “методична

творчість”, “креативність учителя літератури”, “креативні якості, професійно сутнісні для його творчої методичної діяльності”, “креативно-діяльнісний підхід до розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури”;

- науковому обґрунтуванню навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті їхньої методичної підготовки у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Практичне значення проведеного дослідження визначається його спрямованістю на модернізацію методичної підготовки майбутніх учителів літератури у ВНЗ, що дало можливість його автору використовувати матеріали дисертації в процесі розробки підручників, посібників, методичних рекомендацій, які мають прямий вихід на практику викладання української та зарубіжної літератури в середніх навчальних закладах різного типу.

Особистий внесок здобувача полягає в самостійному розробленні концептуальної моделі навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, наукова значущість якої підтверджена результатами дослідно-експериментального навчання за безпосередньої участі автора дослідження.

Вірогідність та аргументованість теоретичного дослідження зумовлена методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; використанням адекватних меті, завданням і гіпотезі методів дослідження, що взаємодоповнюють один одного; поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих результатів; репрезентативністю вибірки; позитивними результатами впровадження авторської моделі в навчальний процес ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Різні тематичні аспекти дисертаційної роботи оприлюднювались на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема: *Перших міжнародних драгоманівських читаннях* (м. Київ, 30 вересня - 2 жовтня 2003 р.); *міжнародній науково-практичній конференції* “Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в Украине” (м. Київ, 25-26 листопада 2003 р.); *VII Міжнародних Гоголівських читаннях* (м. Полтава, 23-26 березня 2004 р.); *міжнародній науково-практичній конференції* “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (м. Житомир, 22-23 квітня 2005 р.); *VII міжнародній науково-практичній конференції* “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід,

проблеми” (м. Вінниця, 10-12 травня 2006 р.); *III Міжнародній науково-практичній конференції* “Проблеми професійного становлення молоді на основі духовно-моральних цінностей” (м. Вінниця, 8-10 листопада 2006р.); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* “Громадянське виховання молоді засобами мови та літератури” (м. Полтава, 4-5 лютого 2003 р.); *Всеукраїнській науковій конференції* “Література та літературознавство: історія і сучасність” (м. Житомир, 20-21 квітня 2004 р.); *Всеукраїнській науковій конференції* “Михайло Коцюбинський – митець, педагог і громадянин” (м. Вінниця, 16-17 вересня 2004 р.); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* “Профільне навчання: історія, теорія, практика” (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2004 р.); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* “Теоретико-методологічні і методичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника” (м. Глухів, 6-7 жовтня 2005р.); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* “Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору” (м. Переяслав-Хмельницький, 27-28 вересня 2006 р.); *Всеукраїнському науково-практичному семінарі* “Вивчення зарубіжної літератури в школах України: підсумки й перспективи розвитку” (м. Київ, 22-24 січня 2003 р.); *науково-дослідному семінарі* “Загальнолюдські цінності та національний менталітет у дзеркалі слов’янських літератур” (м. Луцьк, 24-25 травня 2004 р.); *звітно-наукових конференціях* молодих учених НПУ ім. М.П.Драгоманова за 2004- 2006 рр., *звітних наукових конференціях* викладачів і студентів Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського за 2004-2006 рр.

Положення, висновки й рекомендації, розроблені на основі узагальнення дослідницьких матеріалів, упроваджено в навчально-виховний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/69 від 16.12.2006), Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/2072 від 24.10.2006), Глухівського державного педагогічного університету (довідка № 10/83 від 15.11.2006), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 1112 від 23.12.2006), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01/08-79 від 31.09.2006), а також Вінницького, Київського та Харківського обласних інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників (довідки № 720 від 30.10.2006; № 690 від 31.10.2006; № 1206-а від 27.12.2006).

Результати дослідження впроваджувалися в процес викладання української літератури в середніх загальноосвітніх закладах м. Вінниці: ЗОШ № 3 ім.

М.Коцюбинського (довідка № 295 від 27.12.2006), ЗОШ №16 (довідка № 388/1 від 17.11.2006), ЗОШ № 22 (довідка № 481 від 21.12.2006), гуманітарно-естетичному коледжі № 29 (довідка № 799-а від 29.11.2006); Вінницької області: Чечельницькій ЗОШ № 2 (довідка № 147 від 27.12.2006), Дзигівській ЗОШ і Довжоцькій ЗОШ Ямпільського району (довідки № 132 від 28.11.2006; № 85 від 12.12.2006), Немирівській СЗОШ № 1-гімназії ім. М.Д.Леонтовича (довідка № 372 від 14.12.2006), СЗШ № 1, 3, 4, 5 та гімназії м. Могилева-Подільського (довідка № 611 від 9.11.2006), СЗШ № 1, 2, 4 м. Погребища (довідка № 356 від 02.12.2006); Меджибізькій ЗОШ Летичівського району Хмельницької області (довідка № 54 від 15.12.2006); Київської області: Горобіївській ЗОШ Сквирського району (довідка № 115 від 30.10.2006), Шпилівській ЗОШ Іванківського району (довідка № 127 від 12.12.2006), Здорівській ЗОШ Васильківського району (довідка № 129 від 12.11.2006); ЗОШ № 307 м. Києва (довідка № 307 від 21.12.2006).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему “Особливості вивчення епіграфованих художніх творів у 8-9 класах шкіл гуманітарного профілю” захищена в 1993 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 71 публікації, з них 66 у фахових виданнях, затверджених ВАК України. Серед публікацій 1 монографія, 2 підручники (обидва мають гриф МОН України), 3 навчально-методичні посібники для вчителів і студентів (2 з них мають гриф МОН України), 1 методичні рекомендації, 59 статей у наукових фахових виданнях, 5 статей і тез у збірниках матеріалів конференцій. Праць без співавторства – 67.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (513 найменувань, з них – 28 іноземними мовами, 2 праці автора, 2 Інтернет-публікації). Загальний обсяг роботи становить 448 сторінок, з них основного змісту – 408 сторінок. У тексті 17 рисунків на 4 сторінках основного тексту, 9 таблиць на 6 сторінках основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано об’єкт, предмет, мету, основні ідеї концепції, загальну та часткові гіпотези, завдання й методи наукового пошуку, означено методологічні і теоретичні основи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, відображено зв’язок роботи з науковими програмами, планами й темами та особистий

внесок здобувача, наведено відомості про апробацію, впровадження й публікацію одержаних результатів, їх вірогідність.

У першому розділі **“Методологічні засади проблеми креативності в дискурсі загальної теорії творчості”** проаналізовано основні напрями дослідження проблеми у філософії, психології і літературознавстві. З’ясовано сутність, складники креативності, її джерела і зв’язок з іншими психологічними процесами в структурі особистості. Розглянуто співвідношення понять “творчість”, “креативність”, “творча особистість”, “креативна особистість”, “креативні якості індивіда та їх розвиток”.

Ґрунтуючись на дослідженнях психологів Дж.Гілфорда, Е.Торранса, А.Маслоу, В.Козленка, В.Рибалки, В.Роменця та ін., трактуємо **креативність як динамічну інтегративну сукупність якостей особистості, що визначає її готовність до творчості в будь-яких сферах людської діяльності; як творчі здібності людини, котрі можуть виявлятися в мисленні, почуттях і діях; як здатність породжувати різноманітні оригінальні ідеї. Креативність є необхідною умовою самореалізації особистості.**

Методологічне значення для нашого дослідження має твердження Х.Бергсона, Ф.Голмена, Е.Фромма, С.Франка та ін., що креативність притаманна більшості психічно здорових людей, але ступінь її розвиненості в кожного індивіда різний. Її основу становлять психофізіологічні задатки, розвиток яких детерміновано численними факторами:

- особистісними (внутрішніми) – психологічними, фізіологічними та іншими особливостями суб’єкта;
- соціальними (зовнішніми), дія яких визначається зовнішніми обставинами й не залежить від суб’єкта діяльності.

Серед соціальних чинників виокремлюються *макросоціальні* (суспільство, культура, засоби масової інформації й т.і.), *месасоціальні* (національний менталітет, традиції, етнос, регіональні умови тощо), *мікросоціальні* (родина, освіта, належність до певної соціально-економічної групи, друзі, учителі, оточення й т.і.).

На підставі аналізу праць психологів (Л.Виготський, Я.Пономарьов, Д.Богоявленська, М.Гнатко, П.Просецький, В.Семиченко) дійшли висновку, що креативність розвивається в процесі творчої діяльності. Як стиль діяльності вона характерна не лише людям мистецтва, а й представникам різних професій у їхній праці, повсякденному житті та спілкуванні. Розвиток креативності особистості – це глибинний процес внутрішніх кількісних і якісних змін її психологічних, інтелектуальних і

духовних сил, що відбувається на основі активності індивіда й забезпечується його творчою самореалізацією.

В онтогенезі особистості виділяються *сенситивні періоди для розвитку креативності*. За В.Дружиніним, це 1) *імпліцитний період* (3-5 років), коли відбувається розвиток “первинної креативності” як загальної творчої здібності, неспеціалізованої відносно до певної сфери людської діяльності; 2) *підлітковий* (11-15 років) та *юнацький період* (15-20 років), коли розвиваються спеціалізовані здібності до творчості, пов’язані з певною професійною діяльністю особистості.

Психолого-педагогічні дослідження Г.Костюка, І.Кона, Т.Артем’євої, В.Лісовського, І.Головатого, А.Крупнова, В.Шевчука та інших засвідчують, що в юнацькому віці, коли визначається життєва мета, важливими факторами розвитку молоді виступають професійна освіта та самоосвіта. Вагомий вплив на формування креативності індивіда має така система освіти, у якій панує гуманістична атмосфера поваги до людини, націленість на співтворчість з нею. Для успішної реалізації поставлених у дослідженні завдань було проаналізовано *зовнішні і внутрішні психолого-педагогічні умови розвитку креативності студентів у ВНЗ*.

До *зовнішніх* належать психологічна безпека, свобода, емпатійне розуміння, увага до особистості; відсутність критики й зовнішніх оцінок, перехід до самостійної оцінки продуктивності власної діяльності, вихід на реакцію “мені не подобається” замість оцінки “це погано”; забезпечення атмосфери любові, ініціативи, психологічної свободи вираження почуттів і переживань (у тому числі й негативних); орієнтація на потребу у творчому, а не репродуктивному виконанні завдань; спрямованість виховних впливів на визнання людиною цінності креативних рис своєї особистості й т.і. Важливими для розвитку креативності є *внутрішні психолого-педагогічні умови*, до яких належить відкритість новому досвіду; внутрішнє оцінювання продуктів власної творчості; можливість вільного оперування образами; самосвідомість, сміливість, характер, інтуїція, потреба в успіху, віра у свої сили, енергія й т. і.

Отже, на основі аналізу методологічних засад досліджуваної проблеми зроблено висновки, що стали підвалинами для проектування і впровадження навчально-методичної системи розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури:

- процесом розвитку креативності особистості можна керувати, оскільки існує взаємозв’язок між творчістю й розвитком особистості;

- творча діяльність індивіда впливає одночасно на зовнішній і на внутрішній світ, виконуючи функцію ефективного засобу розвитку креативності;
- одним із сенситивних періодів для формування творчого потенціалу особистості є часовий проміжок 18-25 років, коли людина здобуває професійну освіту;
- ефективний розвиток креативності в процесі навчання у ВНЗ можливий при забезпеченні сприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів креативного середовища й послаблення дії антистимуляторів творчості.

У другому розділі **“Методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті професійної підготовки”** розглянуто специфіку професійної діяльності словесників, обґрунтовано її креативогенну сутність, розроблено поняття “методична творчість”, “креативність учителя літератури”, вибудовано модель креативних якостей, професійно сутнісних для викладання цієї шкільної дисципліни.

Ретроспективний аналіз проблеми творчості вчителя-словесника в методичній науці та шкільній практиці засвідчив, що її окремі аспекти потрапляли в поле зору методистів ще з кінця XIX ст. (І.Франко, Х.Алчевська, В.Водовозов, Б.Грінченко, В.Острогорський, Л.Толстой та ін.), упродовж XX ст. (М.Рибникова, О.Дорошкевич, Я.Мамонтів, Т. і Ф.Бугайко, П.Волинський, В.Голубков, О.Мазуркевич, В.Неділько, І.Синиця, К.Сторчак та ін.) і в наш час (Б.Буяльський, Н.Волошина, Л.Мірошниченко, Є.Пасічник, Б.Степанишин, Г.Токмань та ін.). Проте й досі не розроблено теоретичних основ цієї проблеми та механізмів формування готовності педагога до творчого виконання своїх обов’язків. Сьогодні підготовка творчого вчителя – одна з найактуальніших потреб освіти, оскільки на часі питання розвитку творчого потенціалу юної особистості; історичної зміни методів і прийомів вивчення літератури, конструювання нових з опорою на традиційні; пошук інноваційних структурних типів уроку літератури та моделювання інших форм проведення занять. До вирішення цих нагальних проблем має готувати педагогічний ВНЗ.

На підставі аналізу досліджень В.Андреєва, Ф.Гоноболіна, В.Загвязинського, Н.Кичук, М.Поташника, С.Сисоєвої та інших встановлено, що праці вчителя іманентно притаманний творчий характер, оскільки в реальному педагогічному процесі не буває абсолютно однакових ситуацій, що зумовлює потребу творчого пошуку й імпровізації. У дисертації доведено, що професійно-педагогічна діяльність учителя літератури має яскраво виражену *креативогенну сутність* (від лат. creatio – творчість і грец. gen – породжую створюю), яка подвійно детермінована: з одного боку, спілкуванням з продуктом літературної творчості, а з другого, творчою специфікою педагогічної праці.

Викладання літератури – це специфічна галузь педагогічної діяльності, котра вимагає від особистості словесника нестандартного художньо-педагогічного мислення, відкритості до діалогу в координатах “письменник – учитель – учень”, постійних творчих пошуків. Учитель літератури “приречений” на творчість, яка зумовлена предметом його діяльності, специфічною естетичною природою процесу передачі учням літературних знань, особливою роллю цієї шкільної дисципліни у творенні духовного світу юних особистостей, розвитку їхніх творчих здібностей.

Професійну діяльність учителя літератури визначаємо як художньо-педагогічну, що вирішує педагогічні завдання освіти, виховання і розвитку особистості засобами мистецтва слова. Її своєрідність полягає в органічному поєднанні кількох компонентів: художньо-дослідницького, методичного, психолого-педагогічного та комунікативного.

Художньо-дослідницьку діяльність учителя літератури розглядаємо як інтелектуальну діяльність, спрямовану на індивідуально-творче осмислення літературного й літературознавчого матеріалу, здатність до його особистісної інтерпретації та організації змістовного й цікавого знайомства й діалогу учнів з художнім твором і його автором. Творчий характер цього компонента професійної праці вчителя літератури детерміновано кількома чинниками:

- неповторністю кожного високохудожнього явища словесного мистецтва й особистості його автора;
- індивідуально-особистісним сприйняттям літературного твору;
- специфічними видами діяльності учнів на уроці літератури (творче читання, художньо-виразне читання, діалог у системі “письменник – учитель – учень”);
- своєрідною естетичною природою форми передачі літературних знань тощо.

Методичну діяльність, яка є важливою складовою фахової компетенції сучасного вчителя, трактуємо як поєднання інтелектуальної і практичної діяльності, спрямованої на створення моделі майбутньої предметно-педагогічної взаємодії з учнями, проектування, конструювання й реалізацію її змісту й технології в навчально-виховному процесі з метою більш ефективного впливу на розвиток школярів засобами словесного мистецтва. У методичній діяльності вчителя літератури діалектично поєднується своєрідна дихотомія – *нормативно-регламентований і творчий компоненти*. Перший зорієнтований на визнані освітні парадигми, нормативи й узвичаєні стереотипи (чинні програми, навчальні плани, рекомендовані міністерством підручники, посібники, пропагований передовий досвід тощо). Він не повинен перетворитися на формальну, застиглу структуру, а має бути здатним

активно реагувати на змінювані об'єктивні й суб'єктивні обставини. На противагу нормативно-регламентованому творчий компонент методичної діяльності заперечує усталені стереотипи й передбачає постійний пошук нових способів реалізації навчально-виховних завдань.

Методична наука дає теоретичні рекомендації щодо вирішення навчальних ситуацій, проте в практичній діяльності вчителя вони реалізуються неоднаково, залежно від індивідуальності кожного словесника, його досвіду, знань, умінь, мотиваційно-ціннісних потреб, а також від багатства ідейного змісту, множинності інтерпретацій художнього твору, що стає передумовою його самостійної індивідуально-творчої праці. Отже, у методиці викладання літератури генетично закладена потенційна можливість творчості.

Словесник як творець інтелектуальної, духовної й моральної сфери юної особистості має бути особливо чутливим до інновацій, здатним до їх сприйняття, впровадження і творення у власній роботі. Це зумовлює потребу його готовності до **методичної творчості, яку трактуємо як діяльність, спрямовану на постановку дидактично-методичних завдань з удосконалення змісту, структури й системи шкільної літературної освіти та пошук нестандартних, оригінальних шляхів і засобів їх вирішення з метою розвитку суб'єктів навчально-виховної взаємодії за допомогою художнього слова.**

Творчий методичний пошук має такі стадії розгортання: проблема – бажання її вирішити – інформаційне накопичення матеріалу – конструювання продукту методичного пошуку – його аналіз. Ця загальна схема конкретизується в ході вирішення дидактично-методичних завдань у процесі викладання літератури:

I етап – інформаційно-цільовий – виконує орієнтувально-діагностичну функцію й передбачає осмислення та первісне оцінювання (діагноз) навчальної ситуації, на основі чого виокремлюється дидактично-методична проблема. Творчий характер методичної діяльності вчителя на цьому етапі полягає в тому, що він у кожній конкретній ситуації має сформулювати умови завдання, не визначені ззовні, а також у чіткій мотиваційній спрямованості особистості на творче, а не стереотипне вирішення проблеми.

II етап – проектування результату та конструювання моделі навчально-виховної взаємодії. Здійснюється прогнозування можливих варіантів розв'язання поставленої проблеми й вибір найоптимальнішого з них. На основі проекту конструюється самостійний варіант моделі вирішення навчальної ситуації з максимальним урахуванням конкретних психолого-педагогічних умов та

індивідуально-особистісних рис словесника й учнів. Творчість учителя на цьому етапі виявляється у вмінні адаптувати рекомендовані методичною наукою способи вирішення завдань до конкретних умов, оригінально комбінувати вже відомі елементи, експериментувати, шукати й приймати принципово нові рішення.

III етап – реалізація стратегії навчання – здійснюється в процесі практичного втілення сконструйованої моделі шляхом вирішення організаційних і комунікативних завдань. Якщо на уроці виникають непередбачувані моменти, що спричиняє розходження між складеним проектом і реальною навчальною ситуацією, то з'являється потреба педагогічної імпровізації – миттєвої постановки й вирішення конкретного завдання. Імпровізація складає творчий характер діяльності словесника на цьому етапі.

IV етап – рефлексивно-оцінювальний – містить аналіз результатів навчально-виховної взаємодії відповідно до поставленої мети. Творчий характер зумовлюється здатністю вчителя критично оцінювати результати своєї праці, коригувати й удосконалювати розроблену модель уроку.

Спираючись на методологічні дослідження сучасної креасофії і креалогії (Н.Вишнякова, К.Кречетников, А.Шумилін та ін.), стверджуємо, що не може вважатися творчою педагогічна діяльність, яка включає лише репродуктивні дії й переважно традиційні, стереотипні прийоми та засоби навчання. Творчою є така праця, у якій особистість свідомо змінює її програму, застосовує чи створює оригінальні прийоми й засоби, що забезпечують отримання нового продукту.

За співвідношенням творчого й репродуктивного компонентів виділяємо таку *класифікацію рівнів методичної творчості вчителя літератури*: репродуктивний, репродуктивно-творчий (адаптивний), творчо-репродуктивний (локально-моделюючий) і творчий (системно-моделюючий). *Репродуктивний рівень* передбачає вміння словесника розв'язувати дидактично-методичні завдання шляхом відтворення раніше засвоєних способів вирішення на основі відомих методичних рекомендацій, зразків, законів і правил. Отже, основою його діяльності є теоретичний еталон, що наслідується, копіюється без урахування в повному обсязі конкретних умов навчального процесу.

Для *репродуктивно-творчого рівня* методичної діяльності характерна не лише репродукція засвоєних способів діяльності, а ще їх комбінування, трансформація й вибір відповідно до конкретної навчальної ситуації. На цьому рівні вчитель розв'язує дидактично-методичні завдання не тільки згідно з теоретичним еталоном, а й конкретними умовами навчання, які він самостійно виявляє в ході аналізу ситуації. Саме це складає творчий момент методичної діяльності словесника. Однак педагог, котрий

перебуває на репродуктивно-творчому рівні, ще не вміє аналізувати динамічні обставини уроку, формулювати й оперативно розв'язувати дидактично-методичні завдання. Він може успішно справитися лише з практичними завданнями, залишаючи поза увагою питання розвитку й виховання учнів у навчальному процесі.

Творчо-репродуктивний рівень методичної діяльності характеризується вмінням учителя ефективно розв'язувати дидактично-методичні завдання для досягнення мети навчання в єдності освітнього, розвивального і виховного аспектів, а також максимального врахування умов реальної навчальної ситуації та використання найновіших досліджень сучасної методичної науки. Проте на цьому рівні словесник не виходить за межі загальновідомих технологій навчання, його рішення не вирізняються оригінальністю. Він не ставить пошукових задач, не експериментує.

Творчий рівень передбачає вміння всебічного дослідження можливостей підвищення ефективності навчально-виховного процесу, методичний пошук й експеримент. Це породжує об'єктивно нові, оригінальні форми, прийоми й засоби навчання та їх нестандартні комбінації.

Узагальнення психолого-педагогічних і методичних праць (А.Акимова, Л.Князева, З.Левчук, В.Лісовська, Н.Посталюк, Л.Симеон та ін.) дало змогу здійснити *компонентно-структурний аналіз методичної творчості*, яка включає *когнітивну складову* (професійні знання, що в єдності з творчим мисленням і творчою уявою стають основою для народження нових рішень); *діяльнісну складову* (професійно-педагогічні вміння і творчі способи вирішення дидактично-методичних завдань, а також досвід творчої діяльності й індивідуально-творчий стиль); *особистісну складову* (якості особистості індивіда). Важливу роль у процесі методичної творчості вчителя літератури відіграє особистісний компонент, оскільки від рівня його сформованості залежить націленість педагога на самовдосконалення на шляху до професійної творчості і якість результатів його праці.

Внутрішньою детермінантою методичної творчості вчителя літератури виступає його **креативність**, яку трактуємо як **здатність пластично й адекватно змінювати досвід методичної діяльності, що перестав бути продуктивним за певних умов, а також створювати нові цілі, оригінальні засоби і способи навчальної взаємодії з учнями з метою їхнього творчого розвитку за допомогою мистецтва слова.**

На основі психолого-педагогічних досліджень В.Андрєєва, Т.Барішевої, Н.Вишнякової, В.Кан-Калика, М.Никандрова, В.Роменця, В.Рибалки та інших з

урахуванням результатів констатувального експерименту була вибудована модель креативних якостей особистості, професійно сутнісних для творчої методичної діяльності вчителя літератури, вона включає:

- 1) *мотиваційно-креативні властивості*: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації; творча позиція;
- 2) *емоційно-креативні властивості*: емпатія; багатство емоційного досвіду; експресивна та імпресивна емоційність;
- 3) *інтелектуально-креативні властивості і здібності*: інтуїція; здатність до перетворень; уява й фантазія; дивергентне мислення; прогнозування;
- 4) *естетично-креативні властивості та здібності*: прагнення до краси; естетична емпатія; почуття форми, стилю; почуття гумору;
- 5) *комунікативно-креативні властивості*: співробітництво у творчій діяльності; здатність мотивувати творчість інших; акумулювати творчий досвід;
- 6) *екзистенціально-креативні властивості*: позитивна “Я-концепція”, нонконформізм; індивідуальний стиль діяльності.

Опрацювання теоретичних джерел (Н.Вишнякова, М.Гнатко, П.Просецький та ін.) дало змогу з'ясувати, що креативність педагога формується на основі наслідування досвіду, ідеї, окремого прийому, форми, методу з поступовим зменшенням частки наслідувального й зростанням частки творчого компонента в методичній діяльності. Цю динаміку увиразнено в схемі: наслідування-копіювання – творче наслідування – наслідувальна творчість – самостійна творчість.

За твердженням М.Гнатка, у процесі такого послідовного перетворення відбуваються зміни в особистісній сфері індивіда, а саме перехід його потенційної (додіяльнісної) креативності в актуальну (набуту в процесі методичної діяльності). З'ясовано, що в навчальному процесі ВНЗ рух від потенційної до актуальної креативності передбачає такі дії:

- створення ситуації, що вимагає від студентів знаходження невідповідності між наявним і необхідним рівнем знань і вмінь з метою накреслення перспектив саморозвитку;
- наслідування креативного зразка, яким може стати передовий педагогічний досвід, особистість шкільного вчителя, викладача ВНЗ, видатної людини, літературного героя тощо;
- організацію навчання з урахуванням розширення креативних потенційних можливостей студентів.

З метою аналізу стану досліджуваної проблеми в практиці вищої школи проводився констатувальний експеримент, який підтвердив актуальність обраної теми дисертації. З'ясовано, що у форматі традиційної освітньої парадигми методична підготовка майбутніх учителів літератури зорієнтована переважно на передавання нормативного компонента при недостатній увазі до творчого компонента. У навчальній діяльності студентів-філологів домінують інформаційно-рецептивні методи і форми, що спрямовує їх на репродукцію отриманих теоретичних знань і копіювання чужого досвіду. Розвиток креативності особистості не розглядається як спеціальне завдання методичної підготовки у вищій школі і в більшості випадків здійснюється безсистемно.

Аналіз сучасних наукових джерел і практики роботи ВНЗ показав, що формування готовності майбутніх освітян до творчої професійної діяльності не можна трактувати як щось другорядне й стихійне, що це – невід'ємний елемент їхньої професійної підготовки. Це зумовило необхідність розроблення моделі навчально-методичної системи розвитку креативності студентів-філологів у контексті курсу “Методика викладання української літератури”.

У третьому розділі **“Навчально-методична система розвитку креативності майбутніх учителів у курсі “Методика викладання української літератури”** представлено напрацьовану модель. Її загальна концепція ґрунтується на парадигмальних ідеях креалогії й креагогіки, що наприкінці ХХ ст. виокремились як галузі психологічної і педагогічної науки й вивчають питання розвитку творчих здібностей людини. Відповідно до цього обрана **креативно-інноваційна стратегія** побудови навчально-методичної системи, що передбачає зміну вектора методичної підготовки майбутніх учителів літератури з нормативно-регламентованого на творчий компонент, перенесення акценту з передавання знань про способи традиційного вирішення методичних завдань на формування в студентів готовності до творчого пошуку, самовдосконалення й саморозвитку професійно сутнісних креативних якостей особистості.

Креативно-інноваційна стратегія детермінує зміни у всіх компонентах професійно-методичної підготовки вчителя літератури у вищій школі: *навчальний процес* набуває креативного, розвивального характеру й передбачає варіативність, пошук, відкриття і творче засвоєння суб'єктами навчання чужого досвіду. *Метою навчання* стає забезпечення умов саморозвитку особистості, задоволення її освітніх потреб і розвиток креативних здібностей, активну участь студентів у цілепокладанні. *Зміст навчання* динамічний, постійно оновлюваний; *навчальна інформація* має

альтернативний, проблемний характер, здобута переважно самостійно з частотним продукуванням індивідом власних ідей. *Мотивація студентів* внутрішня, заснована на самоактуалізації особистості. *Тип мислення* – поєднання дивергентного (творчого) та конвергентного (логічного). *Функції викладача* розширюються до організації співтворчості зі студентами, їхньої самостійної пізнавальної діяльності, консультування, фасилітації. *Функції студента* полягають в активній пошуковій діяльності й постійному саморозвитку. *У формах організації навчання* домінує суб’єкт-суб’єктна взаємодія; *пріоритетними методами* є проблемний виклад, евристичний, дослідницький. Розширюються *форми організації контролю* – тестовий, взаємоконтроль, експертна оцінка, рейтинг тощо.

У ході дослідження встановлено, що навчально-методична система розвитку креативності студентів-філологів розглядається як специфічна єдність мети, завдань, принципів, умов, змісту, методів, прийомів, форм навчальної діяльності. Структуру спроектованої моделі навчально-методичної системи розвитку креативності студентів-філологів у курсі “Методика викладання української літератури” унаочнено на рис. 1.

Мета навчально-методичної системи – розкриття й розвиток професійно-креативних здібностей студентів, підсилення впевненості у своїх творчих силах, формування здатності генерувати нестандартні ідеї, уміння творчо мислити й діяти, адаптувати отримані теоретичні знання у творчій методичній діяльності, спрямованій на літературну освіту школярів.

Вихідним теоретичним положенням стало твердження, що **розвиток креативності майбутніх учителів літератури є важливою складовою їхньої професійно-методичної підготовки; це багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно і в логічній послідовності за певних психолого-педагогічних умов з використанням методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання, котрі найбільш ефективно впливають на підвищення творчого потенціалу студентів у ВНЗ.**

Зasadничими принципами напрацьованої моделі, окрім загальних для професійної підготовки фахівців у ВНЗ, є також *спеціальні*: принцип

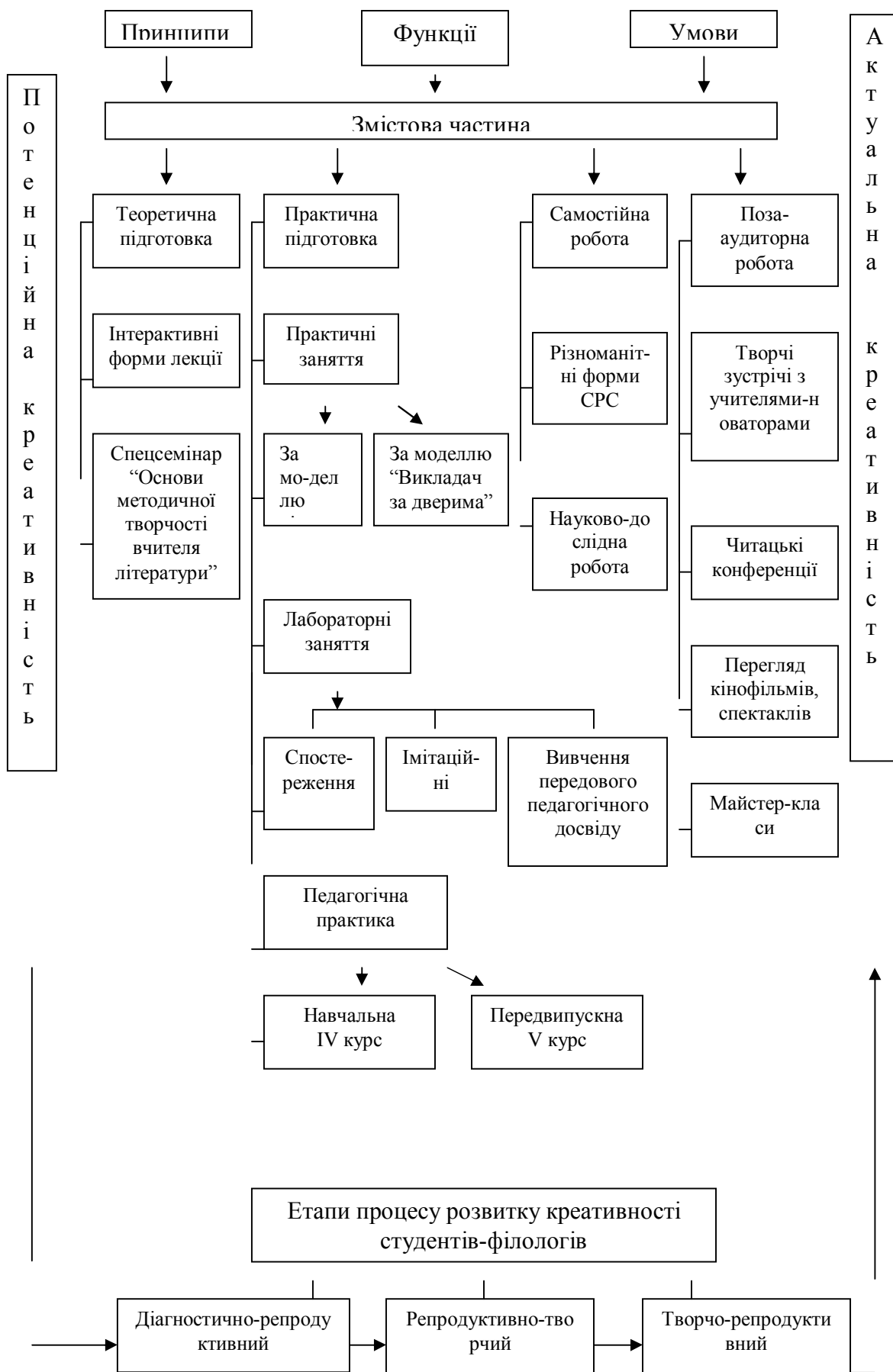

Рис. 2. Модель навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури.

розвивального навчання; проблемності; руху від потенційної до актуальної креативності; інноваційності; пріоритетності творчих способів діяльності над репродуктивними; домінування непрямого й перспективного керівництва з орієнтацією на максимальне використання можливостей самоорганізації студентів.

Експериментально перевірено й доведено, що функціонування запропонованої моделі навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури можливе при забезпеченні таких *психолого-педагогічних умов*:

- співтворча суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студентів;
- діалогічність навчально-виховного процесу;
- створення сприятливого креативного середовища;
- пріоритетність у навчальній діяльності творчих елементів над репродуктивними;
- розв'язання творчих дидактично-методичних задач;
- моделювання майбутньої професійної діяльності.

Змістову частину системи складають науково-методичні знання, поняття про методичну творчість учителя літератури, її специфіку й закономірності; педагогічну креативність; професійно сутнісні креативні якості словесника; відомості про здобутки передового педагогічного досвіду; власний досвід творчої діяльності майбутніх освітян.

Визначаючи організаційні форми й методи проекрованої моделі навчально-методичної системи, ми керувалися твердженням Р.Грановської, що розвитку креативних якостей особистості більше сприяють інтенсивні форми й методи навчання. Вони, на відміну від репродуктивно-інформаційних, спрямовані не лише на розвиток логічних операцій мислення, а й на розкріпачення правопівкульних процесів психічної діяльності – стимулювання дивергентного мислення, інтуїції, уяви, фантазії, натхнення, антиципації, емпатії тощо. **Інтенсивними методами, формами і прийомами навчання називаємо такі, використання яких надає навчальній діяльності студентів творчого характеру, сприяє інтенсивному формуванню їхніх пізнавальних інтересів і розвитку професійно-креативних якостей.** Це проблемний виклад матеріалу, проблемна лекція, евристична й проблемно-пошукова бесіди,

проблемно-пошукові й дослідницькі завдання, різноманітні дискусії, дидактичні ігри, семінари, конкурси, тренінги, кейс-метод, розробка проектів, збір портфоліо тощо.

Процес розвитку креативності студентів у розробленій моделі складається з трьох етапів:

- діагностично-інформаційного;
- репродуктивно-творчого;
- творчо-репродуктивного.

Мета I етапу – підготовка до формування професійно-креативних якостей майбутніх освітян, надання їм знань про особливості методичної діяльності вчителя літератури, її нормативно-регламентований і творчий компоненти, діагностування рівня потенційної креативності студентів. Результати діагностики узагальнюються в *індивідуальних картах творчого потенціалу*, що дає змогу кожному студенту намалювати особистісну стратегію саморозвитку професійно сутнісних креативних якостей, скоригувавши їх відповідно до потреб методичної діяльності вчителя літератури. Таким чином забезпечується реалізація особистісно орієнтованого підходу.

Водночас із діагностикою креативності студентів-філологів відбувається опанування знаннями, що входять до нормативного компонента теоретичного курсу методики викладання літератури, а також відомостями про творчий компонент професійно-методичної діяльності – сутність, джерела, зміст методичної творчості словесника. У лекційному курсі “Методика викладання української літератури” розкриваються поняття “креативогенна природа професійної діяльності словесника”, “методична творчість учителя літератури”, “особистість творчого вчителя”, “педагогічна креативність”, “професійно-креативні якості вчителя літератури”. Осмислення цих понять поглиблюється в ході спостережень студентів за працею педагогів-новаторів під час лабораторних занять у середніх навчальних закладах різного типу; вивчення публікацій фахової періодики про передовий досвід словесників; теоретичного розв’язання творчих дидактично-методичних завдань на практичних та лабораторних заняттях з методики викладання української літератури.

Ці відомості пов’язуються зі знаннями про педагогічну творчість, отриманими попередньо в курсах педагогіки, психології, “Основах педагогічної майстерності”. Викладач методики літератури здійснює також теоретичне узагальнення знань, умінь і навичок, здобутих студентами на заняттях з методики викладання української мови в процесі вирішення типових і нестандартних педагогічних ситуацій і завдань.

При визначенні найбільш продуктивних методів, прийомів і форм навчальної діяльності, сприятливих для розвитку креативності, враховувалась багатоплановість творчої особистості. Це зумовлювало використання цілого комплексу методів. Зокрема, теоретична підготовка здійснювалась за допомогою *інформаційно-рецептивного методу й методу проблемного викладу*, використовувались *лекційні форми (найчастіше проблемна лекція)* та *різноманітні прийоми її активізації*. На практично-лабораторних заняттях – *бесіда (частково-пошукова, евристична, бесіда-дискусія); спостереження й аналіз педагогічного процесу; розв'язання дидактично-методичних завдань; аналіз навчальних ситуацій та уроку в цілому; вивчення передового педагогічного досвіду. У самостійній роботі студентів – *самостійне опрацювання науково-методичної літератури, публікацій фахової періодики; рецензування відповідей одногрупників.**

На діагностично-інформаційному етапі підготовка студентів до творчої методичної діяльності відбувається переважно шляхом засвоєння репродуктивних способів дій і наслідування чужого досвіду. Проте це наслідування не є сліпим копіюванням, а критичним осмисленням й особистим “присвоєнням” матеріалу. Знання нормативного компонента методичної науки та оволодіння типовими способами розв'язання дидактично-методичних завдань стають міцним підмурівком для вироблення в майбутніх фахівців індивідуального стилю роботи. Вони оволодівають репродуктивним способом діяльності, розв'язуючи типові завдання на основі відомого зразка, стереотипно моделюючи окремі ситуації навчально-виховного процесу; а вирішення творчих педагогічних завдань здійснюється методом “проб” і “помилки” у процесі інтуїтивного пошуку.

II етап – репродуктивно-творчий – передбачає формування мотиваційної спрямованості студентів на творче розв'язання навчальних завдань у ході практично-лабораторних занять та в умовах реального навчального процесу під час проходження практики на IV курсі. Його мета – навчити майбутніх учителів не лише відтворенню засвоєних знань і способів методичної діяльності, а також їх комбінуванню, трансформації, відбору відповідно до навчальної ситуації, моделюванню компонентів навчально-виховного процесу з унесенням елементів новизни.

Частотним стає розв'язання дидактично-методичних завдань, що потребують творчого підходу. Активно використовуються різноманітні форми співтворчості педагога і його вихованців. При проходженні педагогічної практики творчий характер методичної діяльності може виявлятися на всіх етапах розв'язання

дидактично-методичних завдань: формулюванні проблеми, проектуванні й конструюванні проекту уроку, його реалізації під час заняття та в ході аналізу отриманих результатів.

На репродуктивно-творчому етапі використовуються *репродуктивний, евристичний, дослідницький методи*. При оволодінні теоретичним матеріалом ширше застосовуються *інтерактивні лекційні стратегії (проблемна лекція, лекція-діалог, лекція удвох, лекція-візуалізація й т. і.)*. У ході проведення практично-лабораторних занять були задіяні *імітаційна, рольова гра, різноманітні дискусії, сократична бесіда, мозковий штурм, кейс-метод*, а також *прийоми створення проблемних ситуацій, формулювання проблемних запитань*, що потребують зіставлення, творчого мислення, встановлення асоціацій між новим матеріалом і вже засвоєними знаннями з різних галузей науки і мистецтва, життєвим досвідом; *моделювання окремих навчальних ситуацій і всього уроку; проведення пробних уроків тощо*.

Використовувались такі *різновиди практичних занять: діалогічного типу, за моделлю “викладач за дверима”;* *лабораторних занять – спостереження, імітаційні, вивчення передового педагогічного досвіду*. Значну роль у формуванні творчого потенціалу студентів відіграв *тренінг* креативних якостей особистості, що проводився у форматі розробленого спецсемінару “Основи методичної творчості вчителя літератури”.

Особливе місце в навчальній діяльності студентів на репродуктивно-творчому етапі посідають *спостереження та аналіз уроків, їх колективне обговорення, індивідуальні консультації та спілкування студента з викладачем або методистом під час проходження педагогічної практики*. Аналіз уроку виступає засобом актуалізації отриманих теоретичних знань, сприяє осмисленню практичного досвіду, при цьому студенти йдуть від практики до теорії, що сприяє ґрунтовнішому оволодінню професійно-методичною діяльністю.

Студентська самостійна робота організовується за допомогою таких форм і видів діяльності: *написання рефератів, їх взаємне рецензування; створення проектів та їх експертна оцінка; збір матеріалів портфоліо практиканта; опрацювання науково-методичних джерел та матеріалів фахової преси; організація зустрічей з учителями-новаторами; перегляд й обговорення кіно- та відеофільмів на педагогічну тематику; консультації до педпрактики тощо*.

З метою формування професійно-педагогічних умінь, необхідних учителю літератури, на практичних і лабораторних заняттях широко використовувались *різноманітні завдання пробного й тренувального характеру*, наприклад, *конструювання*

проекту уроку чи його фрагмента; написання сценарію позакласного заходу; аналіз шкільної документації; оцінювання педагогічних прийомів, використаних учителем чи студентом-практикантом; аргументація доцільності розв'язання навчальної ситуації; огляд новинок фахової преси; укладення бібліографії з певної методичної проблеми; підготовка дайджесту методичних знахідок учителів-новаторів; виготовлення унаочнення й дидактично-роздаткового матеріалу тощо. Мета таких видів роботи – наближення студентів до майбутньої професії.

На III (творчо-репродуктивному) етапі майбутні вчителі набувають навичок творчого моделювання процесу викладання літератури в школі, причому тепер продуктивний компонент діяльності переважає над репродуктивним. Максимальному наближенню студентів-філологів до майбутньої професії сприяє самостійна навчально-творча діяльність під час проведення практично-лабораторних занять, проходження педагогічної практики в старших класах загальноосвітньої школи (V курс), а також виконання науково-дослідної роботи.

Мета творчо-репродуктивного етапу – сформувати в майбутніх фахівців творчий підхід до методичної діяльності, що передбачає не тільки повне врахування факторів навчальної ситуації в процесі планування заняття, але й гнучкість і пластичність педагогічного мислення на самому уроці, коли студент здатний скоригувати підготований проект відповідно до змін реальних обставин. У випадку неузгодженості між проектом й умовами його втілення майбутній учитель має виявити здатність до пошуку іншого способу розв'язання завдання з арсеналу вже відомих, адаптованих методичною практикою, чи сконструювати новий, раніше невідомий.

На відміну від практики на IV курсі, діяльність майбутніх учителів літератури на передвипускній практиці (V курс) набуває рис наслідувальної творчості, оскільки студенти хоча й продовжують керуватись певними зразками, але вже виявляють ознаки індивідуально-творчого стилю діяльності: використовують нестандартні методи, прийоми й форми навчання, а також їх комбінації. Керівництво пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців на цій практиці здійснюється за допомогою узагальнених схем аналізу й самоаналізу уроку, конкурсів, ділових ігор тощо.

На творчо-репродуктивному етапі переважають *евристичні, дослідницькі методи і метод проблемного викладу*. Наприклад, теоретичне оволодіння матеріалом організовується за допомогою *лекції-прес-конференції, лекції-консультації*. Пріоритетними на практично-лабораторних заняттях є *інтерактивні форми навчальної діяльності: дискусії, круглі столи, різноманітні дидактичні ігри тощо*. Значне місце в

самостійній роботі студентів посідає науково-дослідна робота: *виконання курсових і дипломних досліджень, підготовка різноманітних проектів, доповідей на спецсемінарі та ін.*, які набувають творчого характеру.

Отже, експериментально-дослідне навчання підтвердило припущення, що найбільшу продуктивність для розвитку професійно-креативних якостей майбутніх учителів літератури мають інтенсивні форми й методи навчання, характерні для сучасних освітніх парадигм – проблемної, розвивальної, особистісно орієнтованої й креативної.

Серед основних завдань практичної методичної підготовки майбутніх словесників – оволодіння досвідом інноваційної професійної діяльності. Вагома роль у цьому належить *моделюванню студентами уроку літератури як засобу розвитку їхньої готовності до методичної творчості*. У ході експерименту визначено особливості творчої діяльності вчителя на кожному з етапів моделювання проекту уроку та необхідні для цього професійно-креативні якості і вміння.

Важливим напрямком практичної підготовки вчителя-словесника до творчої діяльності є *формування його здатності до імпровізації* – мобільного реагування на непередбачувані ситуації в навчальному процесі, вміння коригувати запланований проект відповідно до нових умов. З'ясовано природу, особливості й різновиди імпровізації в роботі вчителя літератури, фактори що виступають стимуляторами й бар'єрами її здійснення. Визначено критерії готовності майбутніх словесників до імпровізування.

У III розділі накреслено перспективні напрямки модернізації інших підсистем методичної підготовки студентів-філологів з метою формування їхньої готовності до творчого виконання майбутньої професійної діяльності. *Педагогічну практику* доцільно організовувати на принципах співтворчості, індивідуально-диференційованого підходу й поетапного збільшення частки продуктивного компонента в методичній діяльності студентів. З'ясовано *умови*, що сприяють зростанню творчого потенціалу практикантів:

- оптимальний підбір базових шкіл відповідно до розроблених критеріїв;
- попередня підготовка організаторів практики та методистів до керування процесом розвитку методичної творчості студентів;
- атмосфера співробітництва і взаємодопомоги в базовій школі та групі практикантів;
- постановка перед студентами творчих дидактично-методичних завдань.

Розвитку професійно-креативних якостей практикантів сприяє використання *самоаналізу відеозапису проведеного уроку; ділових ігор, конкурсів; збирання матеріалів*

для “Банку методичних ідей”, складання кейсів; проведення презентації й захисту проектів та портфоліо практиканта; методичної конференції “Творчі пошуки і знахідки педагогічної практики”; автентичної бесіди “Мої досягнення й прорахунки в організації практики”; ведення щоденника педагогічної саморефлексії тощо.

Перспективним напрямом модернізації методичної підготовки майбутніх учителів літератури є інтенсифікація їхньої *самостійної роботи*, активне запровадження таких сучасних форм її організації та контролю, як *тестування* й *рейтингова система* оцінювання знань. У ході дослідного навчання використовувались різноманітні види тестових завдань з несконструйованою, частково чи повністю сконструйованою відповіддю.

Значний вплив на підвищення творчого потенціалу майбутніх словесників має *науково-дослідна робота*, котра проходила наскрізним вектором через усю теоретичну і практичну підготовку в курсі методики викладання літератури, а також виокремлювалась у спеціальних формах самостійної діяльності. Продуктивним напрямом удосконалення методичної підготовки студентів-філологів вважаємо гармонійне поєднання випробуваних форм і видів НДРС, зокрема *наукових гуртків, підготовки конкурсних, курсових, дипломних робіт, участі в наукових олімпіадах*, а також сучасних різновидів – *магістерських робіт, різноманітних проектів (дослідницьких, творчих, інформаційних, практично-зорієнтованих, ігрових тощо)*. Прикметною рисою є підвищення рівня самостійності і творчості студентів.

Позитивну роль у формуванні індивідуально-творчої особистості майбутніх словесників відіграє *позааудиторна робота* з методики викладання літератури, спрямована на професіоналізацію всіх виховних впливів з метою надання процесу здобуття вчительського фаху особистісного забарвлення. Значний потенціал у поглибленні знань, умінь і навичок студентів з методики літератури й розвитку їхніх професійно-креативних якостей виявили *майстер-класи, творчі зустрічі з учителями-новаторами, письменниками, перегляд та обговорення театральних вистав, кіно-, телефільмів про педагогічну працю, читацькі конференції, відвідання мистецьких виставок, творчі студії, літературно-художні форми узагальнення свого педагогічного ідеалу у віршах, есе, картинах, оповіданнях* тощо.

Отже, у третьому розділі дослідження описано спроектовану модель навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті їхньої методичної підготовки та визначено умови її ефективності.

У четвертому розділі **“Реалізація навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в процесі експериментальної роботи”** висвітлено методику проведення дослідно-експериментальної роботи та аналіз результатів формувального експерименту, визначено критерії й рівні розвитку актуальної креативності майбутніх учителів літератури.

З метою ефективної реалізації запропонованої системи, викладачі ВНЗ та вчителі середніх навчальних закладів різного типу, котрі брали участь в експериментальній роботі, були ознайомлені з методикою її проведення. Це відбувалося у формі інструктажів, бесід, самостійного ознайомлення зі змістом програм та методичних рекомендацій. Для проведення експерименту було обрано групи студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Глухівського державного педагогічного університету, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Усього дослідженням було охоплено 1153 студенти. В експериментальних групах (591 осіб) заняття проводилося за напрацьованою методикою, у контрольних (562 осіб) – традиційно. Експериментальна робота здійснювалася в процесі вивчення студентами курсу “Методики викладання української літератури” та спецсемінару “Основи методичної творчості вчителів літератури”.

На *першому етапі* експерименту проведено підготовчу роботу: розроблено програму й методичні рекомендації для викладачів і студентів, визначено критерії й рівнів розвитку актуальної креативності майбутніх учителів літератури. На основі принципів ідентичності й рівності навчальних умов визначено контрольні та експериментальні групи.

Другий етап експерименту мав на меті впровадження в систему методичної підготовки ВНЗ теоретичних положень дослідного навчання, сутність якого полягала в цілеспрямованому зміщенні акценту з нормативно-регламентованої на творчу стратегію.

З метою з’ясування ефективності формувального експерименту на основі діяльнісно-особистісного підходу розроблено критерії й рівні розвитку актуальної креативності майбутніх учителів літератури. Відповідно до концептуального твердження, що формування актуальної креативності особистості вчителя літератури можливе лише в процесі методичної діяльності, виокремлюємо три блоки якостей і вмій, необхідних на кожному з етапів методичної творчості:

1) *на етапі виникнення творчого задуму:*

- усвідомлення творчої сутності професійної діяльності вчителя літератури;
- мотиваційна спрямованість на пошук нестандартних, відмінних від традиційних способів розв'язання дидактично-методичних завдань;
- знання теорії методичної творчості;
- чутливість до суперечностей у навчальному процесі;
- почуття новизни, схильність до сумнівів;

2) *на евристичному етапі:*

- здатність змінювати мету й завдання уроку відповідно до конкретних умов;
- здатність до художньо-дослідницької діяльності, використання різних шляхів і видів аналізу літературного твору;
- здатність змодельовати структуру нетрадиційних типів уроку літератури;
- здатність відбирати й комбінувати методи і прийоми, що дають змогу досягти вищої результативності навчання;
- здатність доцільно й оригінально відбирати засоби навчання для оснащення уроку, а при необхідності виготовити їх самостійно;
- здатність уміло комбінувати різні форми роботи учнів (індивідуальні, парні, групові);
- здатність конструювати оригінальні, індивідуально-диференційовані домашні завдання різних типів;
- розвинені педагогічна інтуїція, творча уява, передбачення, емпатія;
- здатність розв'язувати типові і творчі завдання, ініціативність і самостійність;
- здатність проаналізувати й ефективно застосувати здобутки передового педагогічного досвіду;
- здатність організувати співтворчу взаємодію з учнями;
- здатність до імпровізації;

3) *на етапі завершення:*

- потреба в самоаналізі результатів методичної діяльності з метою її вдосконалення;
- здатність коригувати змодельований проект уроку чи виховного заходу.

На основі визначених критеріїв виокремлено умовні *рівні розвитку актуальної креативності майбутніх учителів літератури:*

- * низький (Н);
- * середній (С);
- * достатній (Д);

* високий (В).

У ході третього етапу формувального експерименту контрольно перевірялась ефективність напрацьованої навчально-методичної моделі розвитку креативності майбутніх учителів літератури. Студентам експериментальних і контрольних груп було запропоновано комплекс завдань, що включав такі різновиди:

- діагностичні зрізи щодо визначення рівня актуальної креативності;
- письмові й усні завдання, спрямовані на з'ясування рівня розуміння ними понять “методична творчість”, “педагогічна креативність”, “креативні риси вчителя літератури”;
- анкетування (модифікований тест “Креативність” Н.Вишнякової), що визначало рівень готовності студентів-філологів до творчої методичної діяльності;
- індивідуальні й групові бесіди з викладачами і студентами.

Результати контрольного експерименту в узагальненому вигляді представлено на рис. 2.

Як видно з діаграми, кількісні показники виконання контрольних завдань підтверджують ефективність розробленої моделі. Варто зазначити, що студенти контрольних груп, у яких навчання проводилося за традиційною системою, обирали для виконання завдання переважно репродуктивного й репродуктивного-творчого рівнів. Більшість з них відчувало значні труднощі при виконанні завдань творчо-репродуктивного і творчого рівнів, що засвідчує недостатню сформованість їхньої готовності до методичної творчості в майбутній професії. Учасники експериментальних груп упоралися із запропонованими завданнями значно краще.

Динаміка процесу формування розвитку креативних якостей майбутніх учителів-словесників відстежувалась протягом формувального експерименту – на його початку та наприкінці. Отримані результати дають право стверджувати, що в контрольних групах з традиційним викладання методики української літератури за нормативно-рецептивною стратегією суттєвих змін у формуванні професійно-креативних рис особистості студентів-філологів не відбулося. І навпаки, в експериментальних групах, де методична підготовка здійснювалась за спроектованою моделлю, зросли кількісні і якісні показники творчого потенціалу майбутніх учителів літератури.

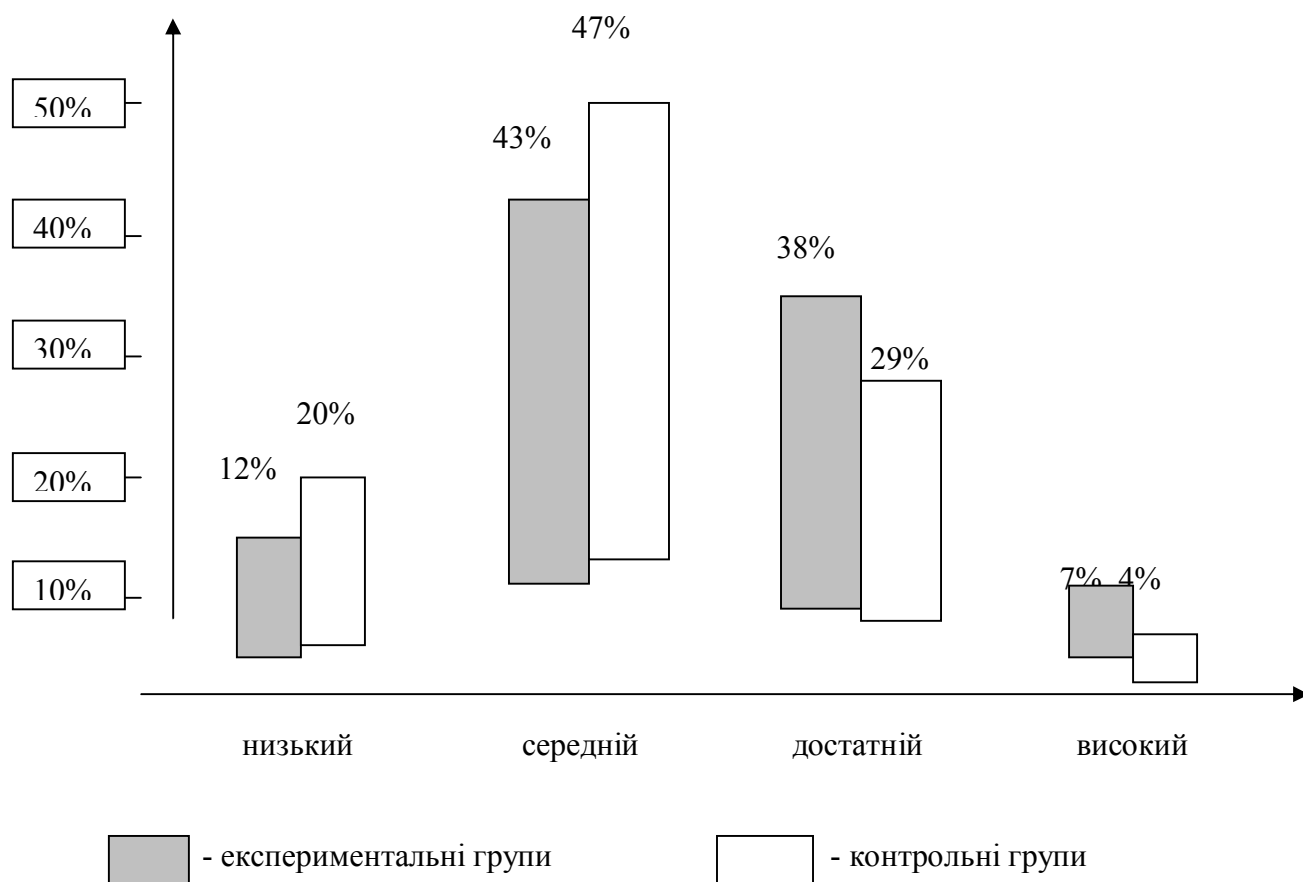

Рис. 4. Діаграма рівнів розвитку актуальної креативності студентів ВНЗ.

Посилилось мотиваційне спрямування студентів на творче виконання своїх професійних обов'язків; зріс інтерес до методики викладання літератури, методичної творчості й набутків передового педагогічного досвіду вчителів-новаторів; частотнішим став вияв ініціативи, самостійності, активності студентів у розв'язанні дидактично-методичних завдань. Учасники дослідно-експериментального навчання були більше зорієнтовані на пошуки оригінальних способів вирішення навчальних ситуацій, частіше практикували у своїй діяльності використання різних типів уроку літератури, інтерактивних форм, методів і прийомів навчальної діяльності.

Кількісні показники динаміки рівня розвитку актуальної креативності майбутніх учителів літератури узагальнено в табл. 1.

Отримані результати рівнів сформованості професійно-креативних якостей студентів-філологів засвідчили позитивну динаміку процесу

**Динаміка рівнів розвитку актуальної креативності студентів на початку й
наприкінці формувального експерименту**

Студенти Рівні	Кількість студентів у %			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група
Низький	28	27	12	20
Середній	39	41	43	47
Достатній	29	28	38	29
Високий	4	4	7	4

формування їхньої готовності до творчої методичної діяльності.

Характер відмінностей між результатами сформованості креативності особистості на всіх рівнях засвідчує поступовість, дотримання оптимального темпу процесу, гнучкість функціонування розробленої системи.

Таким чином, результати експериментальної роботи підтвердили робочу гіпотезу дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Професійно-педагогічна діяльність учителя літератури має іманентно творчий характер, зумовлений креативогенною сутністю мистецтва слова й педагогічного процесу. Доведено, що викладання літератури – це специфічна галузь педагогічної діяльності, котра вимагає від особистості вчителя нестандартного художньо-педагогічного мислення, відкритості до діалогу в координатах “письменник – учитель – учень”, постійних творчих пошуків. Викладач літератури “приречений” на творчість, яка детермінована предметом його діяльності, специфічною естетичною природою процесу передавання учням літературних знань, особливою роллю цієї шкільної дисципліни у творенні духовного світу юних особистостей і розвитку їхніх творчих здібностей.

2. З'ясовано, що структура професійно-педагогічної діяльності словесника містить художньо-дослідницький, методичний, педагогічний і комунікативний компоненти. Теоретично обґрунтовано значення *методичної діяльності* як важливої складової фахової компетенції сучасного вчителя. Вона розглядається як поєднання інтелектуальної та практичної діяльності, спрямованої на створення моделі майбутньої предметно-педагогічної взаємодії з учнями, проектування, конструювання й реалізацію її змісту й технології в навчально-виховному процесі з метою більш ефективного впливу на розвиток школярів засобами словесного мистецтва.

3. Доведено, що словесник як творець інтелектуальної, духовної й моральної сфери юної особистості має бути особливо чутливим до інновацій, здатним до їх сприйняття, впровадження і творення у власній роботі. Це зумовлює потребу його готовності до *методичної творчості*, що трактується нами як діяльність, спрямована на постановку дидактично-методичних завдань з удосконалення змісту, структури й системи шкільної літературної освіти та пошук нестандартних, оригінальних шляхів і засобів їх вирішення з метою розвитку суб'єктів навчально-виховної взаємодії за допомогою художнього слова.

4. Встановлено, що *структура методичної творчості вчителя літератури* має трикомпонентну будову й містить когнітивний, діяльнісний та особистісний складники. Когнітивний компонент виконує системотвірну функцію, є будівельним матеріалом для творчої методичної діяльності, це – професійні знання, що в єдності з творчим мисленням і творчою уявою складають основу для народження нових задумів. До діяльнісного компонента входять професійно-педагогічні вміння і творчі способи вирішення дидактично-методичних завдань, а також досвід творчої діяльності й індивідуально-творчий стиль. До особистісного компонента належать риси різних сфер особистості. Доведено провідну роль особистісного компонента в процесі методичної творчості, оскільки від рівня сформованості його складових залежить націленість учителя на самовдосконалення на шляху до професійної творчості та якість результатів його праці.

5. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що процес викладання літератури потребує розвинених креативних здібностей особистості, котрі детермінують її творчий підхід до виконання професійних обов'язків. *Креативність учителя літератури* розглядаємо як здатність пластично й адекватно змінювати досвід методичної діяльності, що перестав бути продуктивним за певних умов, а також створювати нові цілі, оригінальні засоби й способи навчальної взаємодії з учнями з

метою їхнього творчого розвитку за допомогою мистецтва слова. Креативність словесника в методичній сфері професійної діяльності виявляється в таких основних діях:

- усвідомленні та подоланні бар'єрів, стереотипів, змістових і поведінкових шаблонів;
- пластичній модифікації досвіду за допомогою перекомбінації вже відомих елементів, методів, прийомів навчальної діяльності та формулювання нових цілей і засобів їх втілення;
- педагогічній імпровізації в ході реалізації педагогічного задуму;
- прагненні до особистісного самовираження у творчій діяльності, виробленні індивідуально-творчого стилю роботи;
- бажанні забезпечити сприятливі умови для творчого розвитку учнів;
- здатності швидко й ефективно адаптуватися в динамічних обставинах навчально-виховного процесу.

Вибудована модель креативних рис особистості, професійно сутнісних для творчої методичної діяльності вчителя літератури. Це стійкі якості психічної сфери індивіда, які в комплексі забезпечують творчий стиль поведінки, діяльності, продуктивність й унікальність її способів і результатів, а також готовність до творчих конструктивних перетворень. Розроблена модель містить мотиваційні, інтелектуальні, емоційні, естетичні, комунікативні, екзистенціальні властивості психічної сфери особистості.

6. На підставі вивчення стану досліджуваної проблеми виявлено необхідність удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів літератури в педагогічних університетах, оскільки в традиційній освітній парадигмі зроблено акцент на засвоєнні нормативного компонента при недостатній увазі до творчого. Це збільшує диспропорцію між суспільними вимогами до вчителя-творця та реальним рівнем готовності випускників ВНЗ до творчої професійної діяльності.

Потреба модернізації навчального процесу у вищій школі зумовила необхідність розроблення моделі навчально-методичної системи розвитку креативності студентів-філологів у контексті курсу “Методика викладання української літератури”.

7. Розроблено модель навчально-методичної системи розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури, яка ґрунтується на методологічному положенні психологів, що в студентські роки в процесі оволодіння майбутнім фахом яскраво виявляються індивідуально-креативні риси особистості. Загальна концепція розробленої моделі заснована на досягненнях креалогії та креагогії. Її засадничою ідеєю є твердження, що формування

креативності майбутніх учителів літератури – важлива складова їхньої професійно-методичної підготовки; це багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, який відбувається поетапно і в логічній послідовності за певних психолого-педагогічних умов з використанням методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання, котрі найбільш ефективно впливають на підвищення творчого потенціалу студентів у ВНЗ.

Модель вибудована на *креативно-інноваційній стратегії*, сутність якої полягає в зміні вектора методичної підготовки майбутніх учителів літератури з нормативно-регламентованого на творчий компонент, що передбачає перенесення центрації з передавання знань про способи традиційного вирішення методичних завдань на формування в студентів готовності до сприйняття, використання і творення педагогічних інновацій, а також на самовдосконалення й саморозвиток професійно сутнісних креативних якостей особистості.

Змістову частину методичної системи складають науково-методичні знання, поняття про методичну творчість учителя літератури, її специфіку й закономірності; педагогічну креативність; професійно сутнісні креативні якості словесника; відомості про здобутки передового педагогічного досвіду; власний досвід творчої діяльності майбутніх освітян.

У розвитку креативності студентів виокремлено *три етапи*:

- *діагностично-інформаційний*, що передбачає підготовку до формування професійно-креативних якостей майбутніх освітян, надання їм знань про особливості методичної діяльності вчителя літератури, її нормативний і творчий компоненти, діагностування рівня потенційної креативності особистості;
- *репродуктивно-творчий* етап, метою якого є засвоєння студентами знань і способів діяльності, навчання їх комбінуванню, трансформації і відбору відповідно до реальних умов; моделювання навчально-виховного процесу з внесенням елементів новизни;
- *на творчо-репродуктивному* етапі студенти набувають уміння творчо моделювати процес викладання літератури в школі.

8. Результати дослідного навчання засвідчили правильність обраних напрямів розвитку креативності – еврилогізації й психологізації методичної підготовки. Найбільшу продуктивність у розвитку професійно-креативних якостей студентів виявили інтенсивні форми й методи навчання, що, на відміну від традиційних репродуктивно-інформаційних, спрямовані не лише на розвиток логічних операцій мислення, а й на розкріпачення правопівкульних процесів психічної діяльності людини –

стимулювання творчого мислення, несвідомої обробки інформації, розвиток інтуїції, уяви, натхнення, антиципації, емпатії тощо. У дослідному навчанні були задіяні інтенсивні форми й методи, характерні для сучасних освітніх парадигм – креативної, проблемної, розвивальної, особистісно орієнтованої та продуктивної.

9. Установлено перспективні тенденції модернізації основних підсистем методичної підготовки майбутніх учителів літератури в педагогічному ВНЗ – теоретичної, практичної, самостійної, науково-дослідної, позааудиторної.

Значну роль у формуванні креативності словесників відіграє *педагогічна практика*, організована на принципах співтворчості, індивідуально-диференційованого підходу й поетапного збільшення частки продуктивного компонента в методичній діяльності студентів-практикантів.

Особливу потужність у підвищенні творчого потенціалу майбутніх учителів літератури виявила *науково-дослідна робота* студентів, котра проходила наскрізним вектором через усю теоретичну і практичну підготовку в курсі методики викладання літератури. Перспективним напрямком її модернізації є гармонійне поєднання традиційних форм (наукових гуртків, виконання конкурсних робіт, участь в олімпіадах, підготовка курсових і дипломних робіт), а також сучасних форм, а саме магістерських робіт та різноманітних проектів.

Розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури істотно сприяє збільшення питомої ваги самостійної роботи в їхній професійно-методичній підготовці та її креативна центрація. Застосування рейтингової системи контролю й оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів виступає ефективним чинником їхнього творчого саморозвитку, засобом залучення до активного оволодіння професією педагога.

Вектором удосконалення позааудиторної роботи з методики викладання літератури має стати професіоналізація всіх виховних впливів, що надасть навчально-виховному процесу ВНЗ особистісного забарвлення.

10. Серед критеріїв розвитку креативності майбутніх учителів літератури виокремлено три блоки якостей і вмінь, необхідних на кожному з етапів їхньої методичної творчої діяльності: *виникнення творчого задуму; його розроблення та оцінювання продукту діяльності.*

11. Дослідно-експериментальна робота підтвердила ефективність напрацьованої моделі. Одним із результатів дослідного навчання стало збільшення кількості студентів

експериментальних груп з високим і достатнім рівнями сформованості професійно-креативних здібностей.

Результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія правильна, концепція плідна, визначені завдання реалізовано, мета досягнута, отримані наукові положення мають важливе значення для теорії і практики методики навчання української літератури.

З огляду на актуальність теми і її недостатню розробленість у науці на сучасному етапі пропонуване дослідження може бути використане вченими-методистами для подальшого аналізу проблеми, а також викладачами ВНЗ і вчителями літератури середніх навчальних закладів різного типу для вдосконалення своєї професійно-методичної діяльності. На вироблених концептуальних засадах можливе конструювання варіативних шляхів модернізації навчально-виховного процесу у вищій школі.

У ході дослідження актуалізувались інші аспекти, пов'язані з проблемою розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів літератури, які ще чекають свого вирішення: розгляд механізму розвитку креативності студентів в умовах ступеневої освіти; наступність у формуванні професійно-креативних якостей словесників від допрофесійної до фахової підготовки, а також на стадії самостійної професійної діяльності тощо.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографії

1. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. – Вінниця: Глобус-прес, 2006. – 348 с.

Навчальні підручники та посібники

2. Куцевол О.М. Українська література: Хрестоматія-посібник для позакласного читання. 5 клас. – К.: Генеза, 2007. – 360 с. (Гриф МОН України).
3. Куцевол О.М. Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 11 кл. Донецьк: ВКФ “БАО”, 2001. – 832 с. (Гриф МОН України, у співавторстві з О.О.Ісаєвою; автором розроблено методику вивчення творчості окремих письменників).
4. Куцевол О.М. Сучасний урок зарубіжної літератури: Посібник для вчителя. – К.: Академія, 2003. – 288 с. (Гриф МОН, у співавторстві з О.М.Ніколенко; автором

розроблена типологія уроків літератури та методика вивчення творчості окремих письменників).

5. Куцевол О.М. Зарубіжна література. 9 кл.: Розгорнуте планування уроків. – К.: Ленвіт, 2002. – 144 с. (Гриф МОН України).
6. Куцевол О.М. Світ Шекспіра: Посібник для вчителя. – Харків: Веста; Видавництво “Ранок”, 2003. – 288 с.

Статті в наукових журналах та збірниках

7. Куцевол О.М. Творчий характер художньо-дослідницької діяльності вчителя літератури // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди: Науково-теоретичний збірник. – Тернопіль: Вид-во “Астон, 2006. – С.98-105.
8. Куцевол О.М. Портрет творчого вчителя літератури // Дивослово. – 2007. – № 1. – С.24-29.
9. Куцевол О.М. Особливості творчої методичної діяльності вчителя літератури // Дивослово. – 2006. – № 12. – С.17-22.
10. Куцевол О.М. Творча сутність професійної діяльності вчителя літератури // Дивослово. – 2006. – № 5. – С.14-21.
11. Куцевол О.М. Методика літератури – наука, заснована на творчості // Дивослово. – 2006. – № 3. – С.19-25.
12. Куцевол О.М. Розвиток креативності студентів-філологів як один із шляхів удосконалення методичної підготовки майбутніх учителів літератури // Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Вип. 7. – Глухів: ГДПУ, 2006. – С.28-35.
13. Куцевол О.М. Інноваційні форми й методи організації самостійної роботи студентів у контексті методичної підготовки майбутніх учителів літератури // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми: Зб. наук. праць. – Вип. 11. – К.; Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2006. – С.284-290.
14. Куцевол О.М. Підготовка майбутніх учителів літератури до педагогічної імпровізації як виду творчої методичної діяльності // Наук. часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – Вип. 4 (14). – К.: НПУ, 2005. – С.241-247.
15. Куцевол О.М. Методична творчість учителя літератури – потреба сучасної школи // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2005. – № 6. – С. 9-13.

16. Куцевол О.М. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів-словесників у курсі методики викладання літератури // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч.1. – С.97-104.
17. Куцевол О.М. Розвиток творчої уяви читачів у процесі вивчення імпресіоністичної прози М.Коцюбинського в 10 кл. // Наукові записки Вінницького держ. педагогічного університету. Серія “Філологія”. – Вип. 7. – Вінниця, 2005. – 151-155.
18. Куцевол О.М. Співтворчість педагога та студентів – вектор викладання курсу методики літератури у вищій школі // Наукові записки Вінницького держ. педагогічного університету. Серія “Педагогіка і психологія”. – Вип. 13. – Вінниця, 2005. – 119-121.
19. Куцевол О.М. Розвиток творчої активності студентів-філологів у курсі методики вивчення літератури // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць Волинського держ. університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2004. – Вип. 3-4 (28-29). – С.208-214.
20. Куцевол О.М. Методи і прийоми стимулювання творчої активності школярів на уроках літератури // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць Волинського держ. університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2004. – Вип. 2 (27). – С.174-180.
21. Куцевол О.М. Будівничий перекладацьких мостів: Урок-літературознавче дослідження перекладацької спадщини М.Рильського. 10 кл. // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 2. – С.30-44.
22. Куцевол О.М. Методика уроку компаративного аналізу // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2004. – № 10. – С.2-7.
23. Куцевол О.М. “У слові я з’явлюся знов...”: (Конспект інтерактивного уроку-інтерв’ю, присвяченого 90-літньому ювілею українського перекладача і поета Дмитра Паламарчука // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 5-6. – С.43-62.
24. Куцевол О.М. Культурологічний аналіз // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2004. – № 6. – С.33-35. (У співавторстві з О.М.Ніколенко; автором розроблено методику проведення уроку культурологічного аналізу).
25. Куцевол О.М. Кореляція проекту уроку та імпровізації в процесі творчої методичної діяльності вчителя літератури // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир: ЖДПУ, 2004. – Вип. 15. – С.19-23.

26. Куцевол О.М. Експерсія до музею, якого поки що немає: До 95-річчя до дня народження Григорія Кочура // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – № 5. – С.50-61.
27. Куцевол О.М. Структура сучасного уроку зарубіжної літератури // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2003. – № 3. – С.38-40.
28. Куцевол О.М. Урок-гра. Урок-експерсія // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2002. – № 5. – С.52-55.
29. Куцевол О.М. Як залучити учня до книги (Роздуми над посібником О.Ісаєвої “Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури” // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2002. - № 2. – С.10-11.
30. Куцевол О.М. Орієнтовне планування уроків зарубіжної літератури за програмою 2001р. 9 кл. // Всесвітня літ-ра в середн. навч. закл. України. – 2001. – № 8. – С.33-36; № 9. – С.38-43; № 10. – С.31-36; №11. – С.69-73; № 12. – С.2-11; 2002. – № 1. – С.25-32; № 2. – С.32-38; № 3. – С.28-33; № 4. – С.29-35.
31. Методика – жива наука! Інтерв’ю з канд. пед. наук, доцентом Вінницького педагогічного університету О.Куцевол // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2002. – № 1. – С.2-6.
32. Куцевол О.М. Методи вивчення зарубіжної літератури в середніх класах. // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – № 12. – С.2-11.
33. Куцевол О.М. Урок-конкурс виразного читання: його завдання та методика проведення // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – № 6. – С.47-48.
34. Куцевол О.М. Як навчити дітей читати? Виховання кваліфікованого читача // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – №5. – С.2-7.
35. Куцевол О.М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури. Стаття 3 // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – № 3. – С.24-26.
36. Куцевол О.М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури. Стаття 2 // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – № 2. – С.52-56.
37. Куцевол О.М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури. Стаття 1 // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2001. – № 1. – С.30-33.
38. Куцевол О.М. Віч-на-віч із Гомером говорив: Урок позакласного читання за творчістю поета і перекладача Бориса Тена // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 2. – С.37-49.

39. Куцевол О.М. Шлях до джерел: Творчий портрет Миколи Зерова // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 1. – С.68-82.
40. Куцевол О.М. Чи потрібен Рафалович Україні? (Система уроків за повістю І.Франка “Перехресні стежки” в 10 кл.) // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 6. – С.84-99.
41. Куцевол О.М. Татянин сон (по роману А.Пушкина “Евгений Онегин”): Образец поурочного плана урока зарубешной лит-ры. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч.закладах. – 2000. – № 11. – С.9-12.
42. Куцевол О.М. “Він жив для Англії і світу”: Вивчення поеми Дж.Г.Бай-рона “Паломництво Чайльд Гарольда”. 9 кл. // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2000. – № 10. – С.30-35.
43. Куцевол О.М. Специфіка та методика проведення літературних вечорів у школі // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2000. – № 8. – С.2-6.
44. Куцевол О.М. “Золоті зерна мудрості, негасимий вогонь духовності”: Система уроків з вивчення поем Гомера “Іліада” й “Одіссея”. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 2000. – № 8. – С.6-20.
45. Куцевол О.М. Підготовка уроку зарубіжної літератури: розрахунок плюс натхнення. Лекція II // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2000. – № 7. – С.4-13.
46. Куцевол О.М. Урок, на який чекають. Лекція I // Всесвітня літ-ра та культура в навч. закл. України. – 2000. – № 4. – С.37-42.
47. Куцевол О.М. Через магічний кристалл: Аналіз роману А.Пушкина “Евгений Онегин” через призму его епіграфів. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 2000. – № 4. – С.4-10.
48. Куцевол О.М. З дивакуватим лицарем через віки: Система уроків за романом М.Сервантеса “Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі”. 8 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 2000. – № 2. – С.32-43.
49. Куцевол О.М. “Болів я болем слова нашого”: Урок позакласного читання за творчістю Григорія Кочура // Дивослово. – 2000. – № 1. – С.42-46.
50. Куцевол О.М. “Вести до сонця – то моя професія”: Інтегрований урок позакласного читання [укр. літ-ра й зарубіжна літ-ра] про творчість Миколи Лукаша. 9 кл. // Українська мова і літ-ра в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 1999. – № 3. – С.74-85.

51. Куцевол О.М. Перегляд та обговорення театральної вистави за п'єсою В.Шекспіра “Король Лір”: Мистецький позакласний захід // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1999. – № 7. – С.32-37.
52. Куцевол О.М. Подорож до країни, яку вигадав Свіфт: Система уроків з вивчення “Мандрів Гулівера” Дж.Свіфта. 7 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1999. – № 6. – С.9-14.
53. Куцевол О.М. “В тенетах клятого раба”: Урок-диспут за трагедією В.Шекспіра “Отелло”. 8 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1999. – № 5. – С.37-41.
54. Куцевол О.М. “Ключ, яким Шекспір відкрив своє серце”, або Таємниці англійського класика: Урок-дослідження з вивчення сонетів В.Шекспіра. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1999. – № 5. – С.26-32.
55. Куцевол О.М. Компас у захоплюючій мандрівці: Відгук на посібник-хрестоматію для позакласного читання Л.Мірошніченко, О.Ісаєвої, Ж.Клименко “У світі зарубіжної літератури”. 5кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1999. – № 3. – С.52-53.
56. Куцевол О.М. Зорієнтований на шкільну програму // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1998. – № 12. – С.5-6.
57. Куцевол О.М. “Співана історія”: Урок-семінар “Героїчний епос пізнього Середньовіччя”. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1998. – № 6. – С.22-27.
58. Куцевол О.М. “Правду часом кажуть жартома”: Вивчення роману Ф.Рабле “Гаргантюа і Пантагрюель”. 9 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1998. – № 5. – С.18-22.
59. Куцевол О.М. Вічна таїна сонета, або “Відбиток туги за досконалістю” // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1998. – № 4. – С.38-43.
60. Куцевол О.М. Літературний маскарад: Турнір знавців літератури, присвячений вивченню псевдонімів. 9-11 кл. // Заруб. літ-ра в навч. закладах. – 1997. – № 5. – С.42-48.
61. Куцевол О.М. “Усе життя любив він сміх...”: Про єврейського письменника Шолом Алейхема // Початкова школа. – 1996. – № 7. – С.38-41.
62. Куцевол О.М. Біблійні епіграфи у творах Тараса Шевченка // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1993. – № 5-6. – С.25-30.
63. Куцевол О.М. Світло й темрява дванадцяти століть: Оглядний урок з елементами бесіди по темі “Література Середньовіччя”. 9 кл. // Відродження. – 1995. – № 1. – С.36-40.

64. Куцевол О.М. На історичному тлі: Інтегровані уроки по вивченню теми “Героїчний епос народів світу”. 7 кл. // Відродження. – 1994. – №7. – С.30-34.
65. Куцевол О.М. Возвращение после смерти: литературно-музыкальная композиция, посвященная жизни и творчеству Виктора Некрасова // Відродження. – 1993. – № 12. – С.57-59.

Статті і тези доповідей у наукових та науково-методичних збірниках

66. Куцевол О.М.. Урок-екскурсія в системі літературної освіти учнів // Сучасний погляд літературу: Доп. та повід. обл. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2001. – С.89-92.
67. Куцевол О.М. Поліський рапсод: Вивчення творчості Бориса Тена в 11 класі середньої школи // Житомирщина на зламі тисячоліть: Наук. зб. – Т.21. – Житомир: МАК, 2000. – С.311-312.
68. Куцевол О.М. Повість “Тіні забутих предків” М.Коцюбинського в 10 класі: Проблема генетичної пам’яті як основи духовності людини // Літературна Вінниччина: М.Коцюбинський (Сторінки творчої біографії). – Вінниця, 1997. – С.71-74.
69. Куцевол О.М. Дивосвіт дитинства: Вивчення роману Уласа Самчука “Волинь” на уроках позакласного читання в 7 кл. // Улас Самчук. До 90-річчя від дня народж. письменника: Ювілейний зб. – Рівне, 1994. – С.39-41.
70. Куцевол О.М. Эпиграф как учебная ситуация в структуре урока литературы // Актуальные проблемы обучения в педагогическом вузе: Материалы науч.-практ. конф. – Измаил, 1993. – С.105-106.

Методичні рекомендації

71. Куцевол О.М. Історія української літератури XIX - початку XX ст.: Модульно-рейтингова система навчання і контролю. – Вінниця, 1998. – 47 с. (У співавторстві з Є.М.Антонюк та Б.В.Хоменком; автором розроблено розділ про вивчення українського письменства 70-90 рр. XIX ст.).

АНОТАЦІЯ

Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми професійно-творчого розвитку майбутнього вчителя літератури в контексті його

методичної підготовки. У дисертації вперше теоретично обґрунтовано й розроблено навчально-методичну систему професійно-методичної підготовки майбутніх учителів української літератури у вищій педагогічній школі, побудовану з позицій креативної освітньої парадигми. Обґрунтовано креативогенну сутність професійної діяльності словесника, з'ясовано специфіку його методичної творчості, розроблено поняття “креативність учителя літератури”, здійснено компонентно-структурний аналіз креативних якостей, професійно сутнісних для його творчої методичної діяльності. Визначено основні напрямки модернізації змісту, форм і методів складових підсистем професійно-методичної підготовки учителів літератури у ВНЗ (теоретичної, практичної, науково-дослідної, самостійної, позааудиторної) з метою формування в них готовності до творчого виконання майбутньої професійної діяльності. Доведено взаємозв'язок між використанням інтенсивних форм і методів навчальної діяльності та розвитком творчого потенціалу особистості.

Експериментально доведено, що запропонована концепція істотно підвищує продуктивність професійної освіти студентів-філологів у ВНЗ, сприяє розвитку їхньої педагогічно-творчої індивідуальності.

Ключові слова: професійно-методична підготовка вчителів літератури у вищій школі; креативогенна сутність професійної діяльності вчителя літератури, методична творчість, креативність учителя-словесника, розвиток професійно-креативних якостей особистості, інтенсивні форми і методи навчання, педагогічні інновації.

АННОТАЦИЯ

Куцевол О.Н. Теоретико-методические основы развития креативности будущих учителей литературы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет имени М.П.Драго-манова, Киев, 2007.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы профессионально-творческого развития будущего учителя литературы в контексте его методической подготовки. В диссертации впервые теоретически обоснована и разработана учебно-методическая система профессионально-методической подготовки будущих учителей украинской литературы в высшей педагогической школе, созданная на основе креативной образовательной парадигмы.

Обоснована креативогенная сущность профессиональной деятельности словесника, определена специфика его методического творчества, разработано понятие

”креативность учителя литературы”, осуществлен структурно-компонентный анализ креативных качеств личности, профессионально значимых для творческой методической деятельности. Под дефиницией “креативность учителя литературы” рассматривается способность пластично и адекватно изменять опыт методической деятельности, который утратил продуктивность в определенных условиях, а также ставить новые цели, создавать оригинальные средства и способы учебного взаимодействия с учениками, направленные на их творческое развитие с помощью искусства слова. Проанализировав структуру методической деятельности учителя литературы, определили особенную значимость личностного компонента, от уровня сформированности которого зависит нацеленность педагога на самоусовершенствование на пути к профессиональному творчеству и качество результатов его труда.

Приоритетная идея исследования состоит в том, что методическая подготовка будущих учителей литературы в высшей школе рассматривается как целостная, открытая, динамичная система, имеющая адекватную структуру, цели и содержание, и включающая нормативный и творческий компоненты. Развитие способности студентов-филологов к творческой методической деятельности является важной составной частью их профессиональной подготовки, оно должно осуществляться с позиций креативной и личностно ориентированной образовательных парадигм комплексно, поэтапно и в логической последовательности.

Концептуальная модель учебно-методической системы развития креативности будущих учителей литературы разработана на основе деятельностно-личностного подхода, исходя из учения о преобразовании потенциальной креативности в актуальную. Исходным теоретическим концептом диссертации стало положение, что развитие креативности будущих учителей литературы выступает важной составляющей их профессионально-методической подготовки; это многогранный процесс качественных изменений психологической сферы личности, происходящий поэтапно, в логической последовательности в определенных психолого-педагогических условиях с использованием методов, приемов, видов, форм и средств обучения, которые наиболее эффективно влияют на повышение творческого потенциала студентов вуза.

В работе рассмотрены возможности развития креативности будущих учителей литературы на диагностическо-информационном, репродуктивно-творческом и творческо-репродуктивном этапах. Задачей первого этапа является обеспечение знаний о специфике методической деятельности учителя литературы, ее

нормативно-регламентированном и творческом компоненте, диагностировании уровня потенциальной креативности студентов. На репродуктивно-творческом этапе осуществляется формирование мотивационной направленности студентов на творческое разрешение учебных задач на практико-лабораторных занятиях и в условиях реального учебного процесса во время прохождения педагогической практики на IV курсе. На творческо-репродуктивном этапе будущие учителя приобретают навыки творческого моделирования преподавания литературы в школе. Максимальному приближению студентов-филологов к будущей профессии содействует самостоятельная учебно-творческая деятельность во время проведения практико-лабораторных занятий, прохождения педагогической практики в старших классах средних учебных заведений разного типа (V курс), а также осуществления научно-исследовательской работы.

В диссертации определены основные направления модернизации содержания, форм и методов всех подсистем методической подготовки учителей литературы в педагогическом вузе (теоретической, практической, научно-исследовательской, самостоятельной, внеаудиторной) с целью формирования у них готовности к творческому выполнению будущей профессионально-методической деятельности. Доказана взаимосвязь между использованием интенсивных форм и методов учебной деятельности и развитием творческого потенциала личности.

Экспериментально доказано, что предложенная концепция существенно повышает продуктивность профессионального образования будущих учителей литературы в высшей школе, положительно влияет на развитие их педагогическо-творческой индивидуальности.

Ключевые слова: профессионально-методическая подготовка учителей литературы в высшей школе, креативогенная сущность профессиональной деятельности учителя литературы, методическое творчество, креативность учителя-словесника, профессионально-креативные качества личности, интенсивные формы и методы обучения, педагогические инновации.

ANNOTATION

Kutsevol O.M. Theory and Methods Grounds for Creativity Development in Future Teachers of Literature. – Manuscript.

The dissertation for the Doctor of Pedagogics, speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian literature). – M.Dragomanov National Teachers Training University, Kyiv, 2007.

This dissertation is a theoretical and experimental research on the problem of professional creative development of the future teacher of literature in the context of his methodology training. It is for the first time that this dissertation has theoretically grounded and worked out a system of teaching methods of the future Ukrainian literature teachers' professional training based on creative educational paradigm in higher pedagogical school. The creative essence of the teacher's of literature professional activity has been grounded, the specificity of the teacher's methodical creativity has been ascertained, the notion "creativity of the teacher of literature" has been worked out, the component structural analysis of the professionally important creative qualities for his creative methodical activity has been made in this dissertation.

The main directions of contents and forms modernization are determined as well as the methods of subsystems' constituents of future teachers of literature professional and methodology training in higher educational establishments (theoretical, practical, scientific, research, out-of-school hours) with the purpose of forming in them readiness for creative work in their future professional activity. The correlation of the usage of intensive forms and methods of teaching and the development of personality creative potential has been proved.

It is experimentally ascertained that the suggested conception essentially increases the productivity of professional training of students-philologists in higher educational establishments, it facilitates the development of their pedagogical creative individuality.

Key words: professional and methodical training of teachers of literature in higher school, creative essence of professional activity of the teacher of literature, methodical creative work, creativity of the teacher of literature, the development of personality professional creative qualities, intensive teaching forms and methods, pedagogical innovations.